

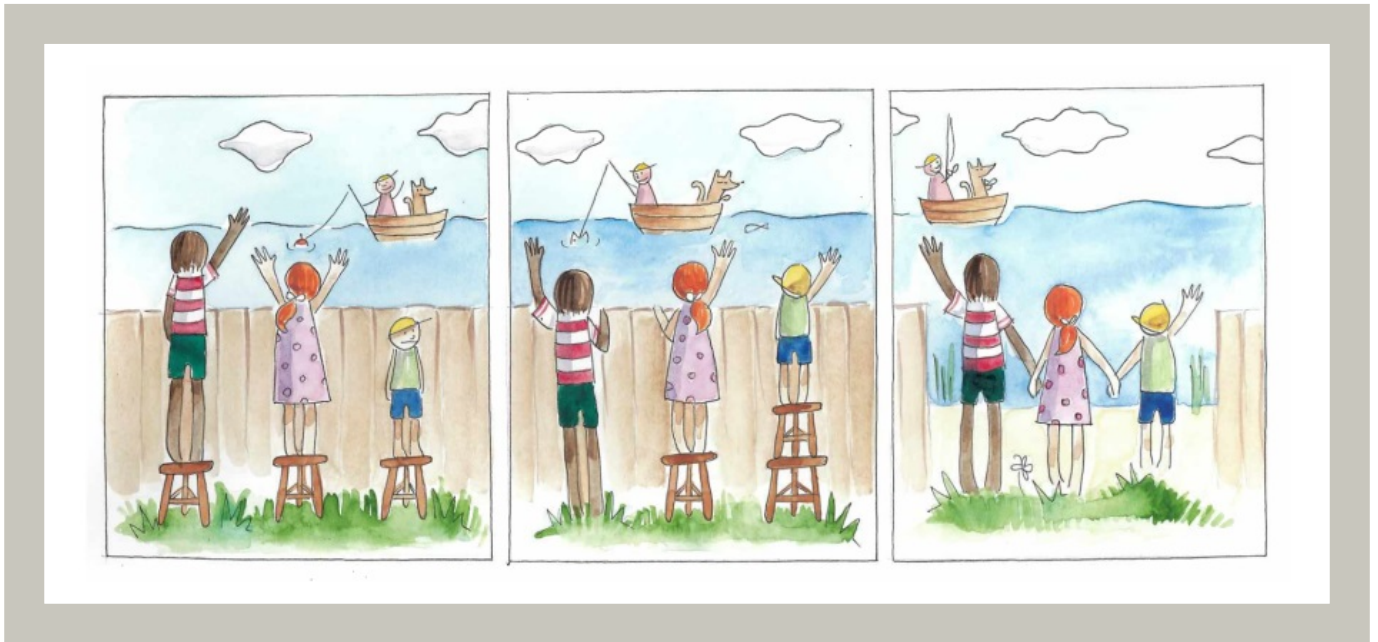
OPETUSHALLITUS

Sanoista tekoihin – opas toiminnalliseen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnit- teluun koulussa

Opetushallituksen verkkosivut: www.oph.fi. Julkaistu: 25.8.2025. Viitattu: päivämäärä.

1. Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen rakentaa turvallista

Oikeus turvalliseen oppimisympäristöön

Kuva: Veera Vives

Jokaisella oppilaalla on oikeus turvalliseen oppimisympäristöön, jossa ei tarvitse pelätä syrjinnän ja häirinnän kohteeksi joutumista. Koulun kaikessa toiminnassa tulee tietoisesti rakentaa turvallisempaa tilaa niin oppilaille kuin henkilöstölle. Turvallisemmalla tilalla ymmärretään tilaa, jossa jokainen saa kokea osallisuutta ja arvostusta, ja jossa ei tehdä oletuksia tai epäasiallisia huomioita esimerkiksi seksuaalisuudesta, sukupuolesta, alkuperästä, katsomuksesta, sosioekonomisesta taustasta, terveydestä tai vammaisuudesta.

Yhdenvertaisuuslaissa (1325/2014) ja naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetussa laissa (609/1986) eli tasa-arvolaisissa velvoitetaan opetuksen järjestäjää ja koulua edistämään yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistävässä ja ylläpitävässä koulussa jokainen oppilas uskaltaa olla oma itsensä tuntien olonsa turvalliseksi. Tällöin oppilaalla on myös mahdollisuus viihtyä koulussa ja tuntee suurempaa osallisuutta omaan koulu yhteisöönsä.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolain (1287/2013) mukaan yhteisöllisellä opiskeluhuollolla tarkoitetaan toimintakulttuuria ja toimia, joilla koko koulu yhteisössä edistetään oppilaiden oppimista, hyvinvointia, terveyttä, sosiaalista vastuullisuutta, vuorovaikutusta ja osallisuutta sekä oppimisympäristön terveellisyyttä, turvallisuutta ja esteettömyyttä. Koulun henkilökunnalla on ensisijainen vastuu koulu yhteisön hyvinvoinnista. Myös yhteisöllisen

opiskeluhuollon näkökulmasta yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyö koulussa tukee oppilaiden hyvinvointia.

Opetushallituksen kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän ja väkivallan ehkäisemisen sivustolle on koottu tukimateriaalia näihin teemoihin liittyen.

Myös esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet ohjaavat koulua yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämiseen. Koulun tulee ehkäistä eriarvoistumista ja syrjäytymistä sekä kannustaa oppilasta opinnoissaan ja omien oppimispolkujensa rakentamisessa sukupuolesta ja muista henkilökohtaisista ominaisuuksista riippumatta. Perusopetuksen opetus on yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotietoista, ja se lisää tietoa ja ymmärrystä myös sukupuolen moninaisuudesta.

Lainsäädännöllinen perusta tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyöhön

Toiminnallisen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelman laatimista koskeva velvoite on koskenut kouluja vuodesta 2015 lähtien. Toiminnallisen suunnittelun säännöksillä on haluttu vakiinnuttaa yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistävän työn käytäntöjä koulun arkeen. Veloitteet on lisätty esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin.

Vaikka velvoite edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa suunnitelman keinoin ei ole uusi, sen toteutumisen kanssa on ollut haasteita. Kaikki hyötyvät siitä, että kehitetään keinoja parantaa suunnitelmien vaikuttavuutta yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämisen välineenä.

Yhdenvertaisuuslain mukaan opetuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän koulun on arvioitava, miten sen toiminta vaikuttaa eri väestöryhmiin ja miten yhdenvertaisuus toteutuu sen toiminnassa. Lisäksi on ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. Edistämistoimenpiteiden on oltava koulun toimintaympäristö, voimavarat ja muut olosuhteet huomioon ottaen tehokkaita, tarkoituksenmukaisia ja oikeasuhtaisia.

Opetuksen järjestäjän on huolehdittava siitä, että koululla on suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Opetuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän koulun on varattava oppilaille ja heidän huoltajilleen mahdollisuus tulla kuulluksi edistämistoimenpiteistä. Yhdenvertaisuuslain noudattamista valvoo yhdenvertaisuusvaltuutettu.

Tasa-arvolain mukaan opetuksen järjestäjän on huolehdittava siitä, että kaikilla on samat mahdollisuudet koulutukseen ja ammatilliseen kehitykseen. Opetuksen järjestäjän on lisäksi huolehdittava siitä, että opetus ja oppiaineisto tukevat tasa-arvolain tarkoituksen toteutumista. Tasa-arvoa edistetään lasten ikä ja kehitys huomioon ottaen.

Opetuksen järjestäjä vastaa siitä, että vuosittain laaditaan koulukohtaisesti tasa-arvosuunnitelma yhteistyössä henkilöstön ja oppilaiden kanssa. Suunnitelma voidaan sisällyttää osaksi opetussuunnitelmaa tai muuta koulun suunnitelmaa.

Tasa-arvosuunnitelman tulee sisältää:

- selvitys koulun tasa-arvotilanteesta
- tarvittavat toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi
- arvio aikaisempaan tasa-arvosuunnitelmaan sisältyneiden toimenpiteiden toteuttamisesta ja tuloksista.

Erityistä huomiota tulee kiinnittää oppilasvalintaan, opetuksen järjestämiseen, oppimiseroihin ja opintasuoritusten arviointiin sekä seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen. Lisäksi sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän ennaltaehkäisy on otettava huomioon tasa-arvosuunnitelmaa laadittaessa ja toimenpiteistä sovittaessa.

Vuosittaisen tarkastelun sijasta on mahdollista sopia, että tasa-arvosuunnitelma laaditaan enintään kolmeksi vuodeksi kerralla. Tasa-arvolain noudattamista valvoo tasa-arvovaltuutettu.

Yhdenvertaisuuslain ja tasa-arvolain eräistä eroavuuksista huolimatta koulun on tarkoituksenmukaista yhdistää tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat. Riippumatta suunnitelman muodosta suunnitelman on täytettävä niin yhdenvertaisuuslain kuin tasa-arvolainkin asettamat suunnitelmien menettelyä ja sisältöä koskevat vaatimukset.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakien ohella Suomi on sitoutunut noudattamaan myös YK:n lapsen oikeuksien sopimusta. Sopimuksen mukaan lasta koskevissa päätöksissä on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu.

Toiminnallisen suunnittelun lisäksi opetuksen järjestäjällä on myös työnantajan ominaisuudessa velvollisuus edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Tässä oppaassa keskitytään kuitenkin toiminnalliseen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitteluun.

Opetuksen järjestäjän rooli

Opetuksen järjestäjällä ja koulun johdolla on keskeinen asema yhdenvertaisen ja tasa-arvoisen toimintakulttuurin luomisessa koulussa. Opetuksen järjestäjän ja koulun johdon on omalla toiminnallaan edistettävä yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa lisääviä ja arvostavia asenteita sekä käytänteitä. Tämä luo perustan turvalliselle ja kannustavalle oppimisympäristölle, jossa jokainen voi tuntea itsensä tervetulleeksi.

Opetuksen järjestäjä on vastuussa siitä, että sen hallinnoimissa kouluissa tehdään suunnitelmallista yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistävää työtä lainsäädännön edellyttämällä tavalla.

Opetuksen järjestäjän tehtävänä on tukea koulun työtä tarjoamalla yhdenvertaisuus- ja tasa-arvokoulutusta sekä yleistä ohjeistusta, esimerkiksi malleja osallistavaan

työskentelyyn ja oppilaiden näkemysten ja kokemusten kartoittamiseen koulun yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotilanteesta. Opetuksen järjestäjän on myös käytävä ja johdettava keskustelua kouluja koskevista haastavista aiheista. Opetuksen järjestäjän tehtävänä on tukea yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyötä myös antamalla koululle palautetta tehdystä työstä.

Suunnitelma tulee laatia koulukohtaisesti. Koska koulun toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma tulee laatia koulussa yhteistyössä koulun henkilöstön, oppilaiden ja huoltajien kanssa, ei opetuksen järjestäjän tai koulun johdon laatima suunnitelma täytä yhdenvertaisuuslain ja tasa-arvolain vaatimuksia.

2. Näin edistät tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta suunnittelun keinoin

Koululla on yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolakien mukainen velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Työn tueksi koulu on laadittava sen toiminnan kehittämiseen tähtäävä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma. Suunnitelmalla varmistetaan, että koulussa tehdään järjestelmällistä ja suunnitelmaan perustuvaa yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyötä.

Tavoitteena on koulun toiminnan kehittäminen

Koulussa tehtävä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyö on jatkuva prosessi, jonka tarkoitus on kehittää koulun toimintaa. Työn tueksi laadittavaan koulukohtaiseen suunnitelmaan kirjataan toimet tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnittelulla luodaan yhteinen käsitys siitä,

- millainen on yhdenvertainen ja tasa-arvoinen koulu
- mitkä asiat koulussa edistävät yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa
- mitkä asiat estävät yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumista
- miten koulussa ehkäistään syrjintää ja häirintää, ja miten niihin puututaan.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön onnistumisen kannalta on tärkeää, että työ perustuu koulun ja sen oppilaiden tarpeisiin. Siksi työn on aina oltava koulukohtaista.

Työ on aina koulukohtaista

Koulun toiminnan kehittämiseen tähtäävä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnittelu tehdään koko koulun yhteistyönä vastaamaan koulun ja sen oppilaiden tarpeita. Koulun omia tarpeita vastaava suunnitelma perustuu koulun tilanteen kartoitukseen ja arviointiin. Koulukohtainen suunnitelma painottaa tärkeimmiksi valittuja toimia.

Suunnitelma laaditaan aina vastaamaan koulun omia tarpeita

Koulukohtaisesti laadittu tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma tarjoaa mahdollisuuden kehittää ymmärrystä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoisesta koulusta, jossa hyvät ajatukset saadaan muuttumaan arkipäivän teoiksi. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma voi – hyvin tehtynä – toimia työkaluna siinä järjestelmällisessä, suunnitelmallisessa ja tavoitteellisessa yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistävässä työssä, jota koulussa tarvitaan. Yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistävä työ tulisi nähdä mahdollisuutena arvioida ja kehittää koulun toimintaa yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon näkökulmasta.

Oman koulun näköinen suunnitelma lisää koko koulu yhteisön sitoutumista yhteisesti sovittujen toimenpiteiden toteuttamiseen. Kyse on konkreettisista teoista, jotka tosiasiallisesti edistävät tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta koulun arjessa. Suunnitelma-asiakirjan laatiminen ei siis ole itsetarkoituksellista, vaan suunnitelman toteutumista mitataan siinä, miten se tukee ja ohjaa koulun tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävää työtä ja saa aikaan tarvittavia muutoksia.

Koulukohtaisuuden saavuttamiseksi ei riitä se, että koulun suunnitelma hyväksytään koulun omassa päätöksentekomenettelyssä tai se, että suunnitelma tulee koulun vuosisuunnitelman liitteeksi, jos suunnitelma ei perustu koulussa tehtyyn arviointiin yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotilanteesta tai jos suunnitelman toimenpiteitä ei ole valittu tämän arvioinnin pohjalta.

Tehdään yhteistyötä

Koulun yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma laaditaan aina yhteistyössä henkilöstön ja oppilaiden kanssa. Oppilaille on luotava mahdollisuus osallistua koulussa tehtävään työhön alusta lähtien. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö on jokaisen koulu yhteisöön kuuluvan henkilön asia, eikä työtä voi ulkoistaa.

Yhdenvertaisuuslain mukaan opetuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän koulun on lisäksi varattava oppilaiden huoltajille mahdollisuus tulla kuulluksi suunnitelmaan sisällytetyistä edistämistoimenpiteistä.

Suunnitelma laaditaan aina yhteistyönä

Suunnitelman laatimista, seuraamista ja arviointia varten on hyvä punnita tarvetta perustaa työryhmä, jossa ovat edustettuina rehtori, opetushenkilöstö, monialainen koulukohtainen opiskeluhoitoryhmä, muu koulun henkilökunta sekä oppilaat ja huoltajat. Tehtävät voidaan myös antaa jo olemassa olevalle ryhmälle, kuten esimerkiksi monialaiselle koulukohtaiselle opiskeluhoitoryhmälle. Yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistävän toimintakulttuurin luominen sekä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelman toteuttaminen koulun arjessa eivät kuitenkaan ole vain yksittäisen ryhmän vastuulla, vaan koulun toimijat luovat ne yhdessä.

Edustuksellisten ryhmien lisäksi koulussa olisi hyvä olla arkisen vaikuttamisen paikkoja oppilaille. Suunnitelman sisältöjen käsittelyn tulisi lisäksi olla moninäkökulmaista. Vain yhtä ja pysyvää "oppilaan näkökulmaa" ei ole, vaan koulussa on useita oppilaiden näkökulmia. On tärkeää huolehtia siitä, että jokainen oppilas voi halutessaan vaikuttaa koulun asioihin.

Arvioidaan koulun tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilanne

Suunnittelutyöhön sisältyy kaikki yhdenvertaisuuslain ja tasa-arvolain mukaiset syrjintäperusteet huomioiva, kattava selvitys koulun yhdenvertaisuus- ja tasa-

arvotilanteesta. Lisäksi perehdytään edelliseen koulukohtaiseen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmaan ja arvioidaan sen toteutumista.

Koulun yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotilannetta on hyvä kartoittaa monella tavalla. Tärkeintä on selvittää oppilaiden näkemys ja kokemus siitä, miten yhdenvertaisuus ja tasa-arvo toteutuvat omassa koulussa. Menetelmiä valitessa on tärkeää miettiä, millaista tietoa eri menetelmät tuottavat – ja keistä. Esimerkiksi on hyvä arvioida, saadaanko menetelmillä tietoa eri vähemmistöryhmiin kuuluvien oppilaiden erityistarpeista. Oppilaiden näkemysten kartoittamisen ohella koulussa voidaan toteuttaa kysely oppilaiden huoltajille.

Selvitetään miten oppilaat kokevat yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutuvan omassa koulussaan

Oppilaiden näkemyksiä arvioitaessa voidaan esimerkiksi kysyä oppilaiden kokemuksia koulun ilmapiiristä, opetuksesta ja arvioinnista, syrjintä- ja häirintäkokemuksista sekä toiveista ja kehittämisideoista yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämiseksi. Tilanteen kartoittaminen voi vaatia sitä, että aluksi oppilaiden kanssa keskustellaan oppitunneilla siitä, mitä syrjintä on, mitä kaikkea yhdenvertaisuus ja tasa-arvo tarkoittavat ja miten ne näkyvät koulussa. Erityisesti nuorimpien oppilaiden kanssa keskustelu on hyvä menetelmä.

Koulussa voidaan toteuttaa kirjallinen, esimerkiksi sähköinen, kysely, joka soveltuu hyvin vanhempien oppilaiden osallistamiseen. Kysymisen tapoihin kannattaa kiinnittää huomiota. Syrjintään liittyvät käsitteet eivät välttämättä ole oppilaille tuttuja, joten asioista kannattaa keskustella konkreettisella tavalla.

Kyselyiden tuloksista on hyvä huomioida, että tilanne ei ole hyvä, vaikka vain pieni osuus kyselyyn vastanneista ilmoittaisi kohdanneensa tai havainneensa häirintää. Yksikin häirintää kohdannut henkilö on liikaa. Jos häirintää havaitaan, saatetaan koulun tietoon tai siitä raportoidaan esimerkiksi kyselyssä, on koulun ja opetuksen järjestäjän ryhdyttävä toimenpiteisiin häirinnän poistamiseksi.

On myös hyvä ottaa huomioon, että osalle oppilaista häirinnästä, syrjinnästä tai kiusaamisesta voi olla helpompaa kertoa esimerkiksi oppilaille soveltuvan sähköisen ilmoituskanavan kautta kuin suullisesti. Koulun kannattaa pohtia, mitkä olisivat koulun oppilaiden tarpeisiin sopivat matalan kynnyksen vaikuttamistavat.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotilanteen arviointia tulisi tehdä moniperusteisesti eli huomioida tilanteita, joissa henkilö saattaa joutua huonompaan asemaan useamman kuin yhden syrjintäperusteen perusteella, sekä risteävän ja kumulatiivisen syrjinnän osalta. Risteävästä syrjinnästä on kyse, kun henkilö joutuu huonompaan asemaan useamman syrjintäperusteen samanaikaisen läpileikkaavan vaikutuksen perusteella. Syrjintä on kumulatiivista, kun samassa tilanteessa tulee syrjityksi useamman erillisen perusteen johdosta. Intersektionaalinen tarkastelutapa ottaa huomioon samanaikaisesti useita henkilöön liittyviä tekijöitä, kuten yhteiskuntaluokan, etnisen alkuperän, sukupuolen, seksuaalisen suuntautumisen ja iän.

Taustatietoa voidaan saada erilaisista tilastoista, mikäli tilastot on eritelty siten, että ne tarjoavat aineistoa tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden tarkasteluun. Pelkän tilastotiedon tai valtakunnallisen kyselyn, kuten esimerkiksi Kouluterveyskyselyn, käyttäminen tilanteen kartoittamiseksi ei kuitenkaan riitä. Suunnitteluprosessiin sisältyvän arvioinnin lisäksi selvityksessä tulee huomioida arjessa esiin nousseita yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumiseen liittyviä haasteita.

- [Syrjintäperusteista Yhdenvertaisuusvaltuutetun verkkosivuilla](#)
- [Syrjintäperusteista Tasa-arvovaltuutetun verkkosivuilla](#)

Asetetaan tavoitteet ja valitaan konkreettiset toimenpiteet

Kartoitusaineiston pohjalta valitaan koulukohtaiset kehittämiskohteet ja toimenpideehdotukset. Näistä valitaan toteutettaviksi sopiva määrä tavoitteita tukevia toimenpiteitä.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilanteen kartoitus nostaa esille tarpeet, jonka pohjalta asetetaan tavoitteet koulun yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyölle. Tavoitteiden toteuttamiseksi sovitaan kehittämistoimet ja aikataulu toimenpiteiden toteuttamiseksi sekä nimetään vastuuhenkilöt. Koulun omien tarpeiden mukaan valittujen koulukohtaisten toimenpiteiden tulee olla konkreettisia ja selkeitä. Lisäksi niiden tulee olla sellaisia, että niiden toteutumista voidaan seurata ja mitata. Liian yleiselle tasolle jäävät ympäröivät kehittämisasiat eivät edistä yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa.

Valittaessa kehittämiskohteita ei voida sivuuttaa kartoituksessa esiin nousseita merkittävimpiä tai laajasti esiintyviä kysymyksiä. Toimenpiteiden on lisäksi täytettävä sekä yhdenvertaisuuslain että tasa-arvolain velvoitteet. Koulun voi kuitenkin olla hyvä keskittyä muutamaankin tärkeimpään esiin nousseeseen ongelmaan kerrallaan ja valita niihin sopivat konkreettiset toimenpiteet sen sijaan, että yritettäisiin ratkaista liian monta asiaa samanaikaisesti.

Tiedon lisääminen yhdenvertaisuudesta ja tasa-arvosta voi olla yksi tavoite, jonka toteuttamiseksi valitaan konkreettinen toimenpide. Jos koulussa uupuu selkeä ohjeistus häirintätilanteista ilmoittamiseen ja häirintätilanteisiin puuttumiseksi, voi yksi toimenpide olla ohjeiden laatiminen ja niistä viestiminen koko henkilö- ja oppilaskunnalle.

Tehdään suunnitelma ja tiedotetaan toimenpiteistä

Kun konkreettiset edistämistoimenpiteet on valittu, ne kirjataan koulukohtaiseksi tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmaksi. Suunnitelma voidaan dokumentoida eri tavoin. Pääasia on, että suunnitelma on konkreettinen ja ymmärrettävä, ja että suunnitelman esitystapa kannustaa oppilaita, huoltajia ja koulun henkilökuntaa sitoutumaan suunnitelman

toteutukseen. Myös seurannan ja valvonnan kannalta on keskeistä, että lainsäädännön edellyttämät seikat ovat helposti löydettävissä.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma hyväksytään opetuksen järjestäjän oman päätöksentekokäytännön mukaisesti. Koulun johdon tehtävänä on varmistaa, että hyväksytystä suunnitelmasta ja suunnitelmaan kirjatuista edistämistoimenpiteistä tiedotetaan koulun henkilökunnalle, koulun oppilaille ja heidän huoltajilleen. Tiedottamisen kanavana on hyvä käyttää koulun käytössä olevien sähköisten viestimien lisäksi koulun yhteisiä kokouksia, tilaisuuksia ja vanhempainiltoja.

Tehokas toimeenpano vaatii sitoutumista

Vaikka tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma laaditaan määräajoin, toteutetaan suunnitelmaa joka päivä koulun arjessa. Sovittujen toimenpiteiden tehokas toimeenpano vaatii koko kouluyhteisön sitoutumista ja johdon varauksettoman tuen.

Suunnitelman toteuttamista tulee myös seurata säännöllisesti. Nimettyjen vastuuhenkilöiden tehtävä on huolehtia siitä, että edistämistoimet etenevät sovitusti. On varmistettava, että hyvät ajatukset muuntuvat arkipäivän teoiksi.

Suunnitelmaa toteutetaan joka päivä koulun arjessa

Kouluvuoden loppuksi on hyvä arvioida, miten pitkälle on edetty sekä tarvittaessa tarkentaa jatkosuunnitelmia. Koulun johto vastaa siitä, että työ etenee tarkoituksenmukaisella tavalla. Jos tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman tavoitteiden toteutuksessa ilmenee haasteita, on arvioitava, mistä tämä johtuu ja onko toimenpidettä muutettava tai tarkennettava.

Koulun tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä saatetaan myös kyseenalaistaa tai vastustaa. Osa henkilöstöstä saattaa kokea yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistävän työn turhana tai kokea työn kritiikkinä omaa toimintaansa kohtaan. Näissä tilanteissa koulun johdon ja opetuksen järjestäjän on osoitettava selkeä tukensa koulussa tehtävälle yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyölle. Tältä osin voidaan myös todeta, että opetuksen järjestäjän ja koulun velvollisuudet perustuvat lainsäädäntöön sekä esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin.

3. Keskeisiä kysymyksiä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotilanteen arvioinnissa

Tässä luvussa käsitellään koulun toimintaan liittyviä kysymyksiä, joihin suunnittelun osana tehtävässä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotilanteen arvioinnissa on kiinnitettävä erityistä huomiota. Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumista koulun kaikessa toiminnassa tulee arvioida kattavasti eri syrjäntäperusteiden osalta.

Kuva: Veera Vives

Miten oppilaasi näkevät maailman?

Yhdenvertaisuuslaissa kielletään syrjintä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen ja muun henkilöön liittyvän syy perusteella.

Muu henkilöön liittyvä syy voi koskea paitsi henkilön synnynnäisiä tai oletettuja ominaisuuksia, myös esimerkiksi oikeudellista asemaa. Keskeistä on se, että syy liittyy nimenomaan henkilöön itseensä ja hänen ominaisuuksiinsa, ei esimerkiksi henkilön toimintaan. Lisäksi sen tulee rinnastua muihin laissa nimenomaisesti mainittuihin syrjäntäperusteisiin. Yhdenvertaisuusvaltuutettu mainitsee esimerkkeinä varallisuuden, ulkonäön, asunnottomuuden ja asuinpaikan.

Tasa-arvolaisissa puolestaan kielletään syrjintä sukupuolen, raskauden, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella. Tasa-arvolakia sovelletaan myös

syrijintään, joka perustuu siihen, että henkilön fyysiset sukupuoli määrittävät ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti naisen tai miehen.

Tasa-arvolaki velvoittaa kiinnittämään suunnitelmaa laadittaessa erityistä huomiota oppilasvalintoihin, opetuksen järjestämiseen, oppimiseroihin ja opintasuoritusten arviointiin sekä seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen. Lisäksi sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän ennaltaehkäisy on otettava huomioon suunnitelmaa laadittaessa ja toimenpiteistä sovittaessa.

Häirinnän ehkäiseminen ja poistaminen

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmaa laadittaessa koulun on kiinnitettävä erityistä huomiota häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen. Tiedetään, että muun muassa eri vähemmistöihin kuuluvat oppilaat kohtaavat koulussa häirintää. Koululla ja opetuksen järjestäjällä on paitsi velvollisuus puuttua tietoon tulleeseen häirintään myös velvollisuus ennaltaehkäistä häirintää.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolain (1287/2013) sekä esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan opetuksen järjestäjän opiskeluhuoltosuunnitelmassa kuvataan erikseen toimenpiteet väkivallan, kiusaamisen ja häirinnän ehkäisemiseksi, niiden esiintyvyyden seuraamiseksi ja ongelmatilanteisiin puuttumiseksi sekä jälkiseurannan edellyttämät käytänteet. Mikäli häirinnän ennaltaehkäiseminen ja häirintään puuttuminen kuvataan koulun yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmassa, on näihin suunnitelmiin hyvä viitata opiskeluhuoltosuunnitelmassa.

Häirintä on yksi syrjinnän muoto

Opetuksen järjestäjä ja koulu syyllistyvät syrjintään, jos ne laiminlyövät velvollisuutensa ryhtyä toimiin tiedossaan olevan oppilaaseen kohdistuvan häirinnän poistamiseksi. Tapahtunutta on käsiteltävä osapuolten ja heidän huoltajiensa kanssa. Jos häirintä jatkuu, on puuttumiskeinoja lisättävä tai kovennettava. Lisäksi häirintää ilmiönä on syytä käsitellä yleisellä tasolla koko luokassa tai kouluyhteisössä, koska häirintä koskettaa koko kouluyhteisöä. Häirintään voi koulussa syyllistyä toisen oppilaan ohella myös koulun henkilökunnan jäsen. Jos koulun henkilökunnan jäsen kohdistaa oppilaaseen häirintää, kyse on oppilaaseen kohdistuvasta syrjinnästä opetuksen järjestäjän toimesta.

Häirinnän tai syrjinnän käsitteet ja ilmenemismuodot eivät välttämättä ole kaikille tuttuja. Jos nykytilannetta kartoittavassa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskyselyssä kysytään, onko oppilas kohdannut häirintää, ei välttämättä saada selville haluttua tietoa. On parempi kysyä konkreettisesti ulkonäköön tai muihin henkilökohtaisiin ominaisuuksiin liittyvistä epäasiallisista kommentteista, nimittelystä tai haukkumisesta. Lisäksi on tärkeää kysyä, missä tällaista epäasiallista kommentointia tapahtuu (esimerkiksi sosiaalisessa mediassa, koulussa tai koulumatkoilla), ja onko tapahtunut saatettu koulun henkilökunnan tietoon.

Häirintä on yhteydessä terveystarpeisiin, koulunkäynnin vaikeuksiin ja nuorten riskikäyttäytymiseen. Siksi on tärkeää, että häirinnän kohteeksi joutunut tai häirintää havainnut uskaltaa kääntyä aikuisen puoleen, ja että häirintään osataan suhtautua asianmukaisesti.

Tasa-arvolaki kieltää seksuaalisen häirinnän ja häirinnän sukupuolen perusteella. Seksuaalinen häirintä ja häirintä sukupuolen perusteella on ei-toivottua käytöstä, jolla loukataan tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.

Yhdenvertaisuuslain mukaan häirintä on henkilön tai ihmisryhmän ihmisarvoa tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukkaavaa käyttäytymistä, jolla luodaan henkilöä tai ihmisryhmää halventava tai nöyryyttävä taikka niitä kohtaan uhkaava, vihamielinen tai hyökkäävä ilmapiiri.

Häirintä ei ole koskaan sen kohteeksi joutuvan henkilön syytä

Koulun on syytä laatia selkeä häirintää koskeva ohjeistus. Ohjeistuksesta tulee muun muassa ilmetä, mitä seksuaalinen häirintä, sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolipiirteiden variaatioihin perustuva häirintä tai häirintä yhdenvertaisuuslaissa mainittujen syrjäntäperusteiden osalta on. Lisäksi ohjeistuksesta tulee ilmetä häirinnän eri ilmenemismuodot, mitä häirinnän kohteeksi joutunut tai häirintää havainnut voi tehdä, kenen puoleen hän voi kääntyä ja miten koulun henkilökunnan tulee tilanteessa toimia. Ohjeiden tulee siksi olla koko kouluyhteisön tiedossa.

Häirinnästä on aina oltava yhteydessä sekä siihen syyllistyneen että sen kohteen huoltajiin. Vakavissa häiriö- ja väkivaltatilanteissa tulee olla yhteydessä poliisiin.

Tietoisuuden lisääminen häirinnän eri ilmenemismuodoista ja häirintää koskevien toimintaohjeiden laatiminen voi olla osa koulun tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotietoisessa koulussa vallitsee toimintakulttuuri, jossa häirinnän sivustaseuraajia ei ole, vaan jokainen osaa ja uskaltaa puuttua häirintään ja puolustaa sen kohteeksi joutunutta. Häirinnän ennaltaehkäisy sekä siihen puuttuminen kuuluu kaikille.

- [Kouluille ja oppilaitoksille tarkoitettu opas seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi kouluissa ja oppilaitoksissa \(Opetushallitus 2020\)](#)

Sukupuolen moninaisuus

Sukupuoli ei ole pelkistettävissä vain kahteen, toisistaan selvästi erotettavaan sukupuoleen. Käsite sukupuolen moninaisuus pitää sisällään kaikki sukupuolet ja sukupuoli-identiteetit, sukupuoli- ja sukupuoli-identiteettien variaatiot sekä sukupuolen ilmaisun muodot.

Sukupuolen moninaisuuden ymmärtäminen ja hyväksyminen auttaa laajentamaan käsitystämme siitä, millaisia voimme ja saamme olla ihmisinä, tyttöinä ja poikina, naisina ja miehinä tai muunsukupuolisina. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet velvoittavat lisäämään tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta.

Sukupuoli-identiteetti ei aina mahdu kaksinapaiseen sukupuolijärjestelmään

Sukupuolen moninaisuuden huomioiminen vaatii ennakkointia ja suunnitelmallisuutta

Koululla ja opetuksen järjestäjällä on velvollisuus puuttua tilanteeseen, joka syrjii tai loukkaa sukupuolivähemmistöön kuuluvaa oppilasta. Velvollisuus ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää puolestaan edellyttää ennakkointia ja suunnitelmallisuutta. Vain tällöin koululla ja opetuksen järjestäjällä on valmius ratkaista kohdattavat ongelmatilanteet.

Ennakkointi edellyttää tietoisuutta ja osaamista sukupuolen moninaisuudesta.

Suunnitelmallisuus puolestaan edellyttää, että koulu kiinnittää erityistä huomiota kyseiseen velvollisuuteen laatiessaan koulun yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelman.

Sukupuolen moninaisuus on otettava huomioon koulun yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmaa laadittaessa. Suunnitelmaan voidaan kirjata hyviä käytäntöjä sukupuoli-identiteettiin, sukupuolen ilmaisuun tai sukupuolipiirteiden variaatioihin liittyvän kiusaamisen ja häirinnän ennaltaehkäisemiseksi. Tasa-arvolain esitöiden mukaan suunnitelmaan olisi hyödyllistä sisällyttää myös kannanotto siitä, että koulu on sitoutunut sukupuolivähemmistöön kuuluvien häirinnän ja muun syrjinnän torjuntaan.

Jotta kaikki oppilaat voisivat kokea olonsa tervetulleiksi ja turvallisiksi, häirinnän ja syrjinnän poissaolo eivät kuitenkaan yksistään ole riittäviä tavoitteita. Koko kouluuyhteisöltä tarvitaan myös moninaisuuden ymmärtämistä ja vastavuoroista arvostamista sekä kohtaamista ihmisenä. Hyvä käytäntö koulussa on esimerkiksi se, että oppilasta puhutellaan hänen valitsemallaan nimellä. Tätä nimeä tulisi käyttää myös koulun arkisissa tietojärjestelmissä, jos samalla pystytään teknisesti varmistamaan, että virallisessa oppilasrekisterissä säilyy myös oppilaan virallinen nimi.

Sukupuolitetut tilat eivät aina sovellu kaikille

Sukupuolivähemmistöön kuuluvalla oppilaalla voi olla tarve muita suurempaan yksityisyyteen. Sukupuolen moninaisuuden huomioon ottamiseksi ja syrjinnän ennaltaehkäisemiseksi on siksi tärkeää, että käytettävissä on myös esimerkiksi peseytymis- ja pukeutumistiloja, jotka ottavat hänen tarpeensa huomioon. Tämä luo myös turvallisuuden tunnetta ja tunteen, että oppilas kuuluu aidosti kouluuyhteisöön.

Vaihtoehtoisia ratkaisuja kannattaa aina etsiä yhdessä oppilaan kanssa. Löytyykö esimerkiksi vaihtoehtoinen peseytymis- ja pukeutumistila tai voiko tiloja käyttää vuoroissa?

Sukupuolivähemmistöön kuuluminen on yksityisyyden piiriin kuuluva tieto

Juridinen sukupuoli, jossa vaihtoehtoina Suomessa ovat nainen ja mies, on julkinen tieto. Sukupuolivähemmistöön kuulumisen on sen sijaan yksityisyyden piiriin kuuluva tieto. Sukupuolivähemmistöön kuuluvan oppilaan yksityisyyttä tulee kunnioittaa. Tasa-arvon edistäminen ei tarkoita sitä, että koulu oma-aloitteisesti ryhtyisi selvittämään oppilaittensa sukupuolivähemmistöön kuulumista.

Kohtuullisilla mukautuksilla luodaan yhdenvertaisuutta

Opetuksen järjestäjällä on velvollisuus tehdä asianmukaiset ja kulloisessakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset.

Koulussa kohtuullisilla mukautuksilla tarkoitetaan tarpeellisia muutoksia ja järjestelyjä, joilla turvataan vammaisen oppilaan yhdenvertainen osallistuminen koulun toimintaan.

Kohtuullisia mukautuksia voidaan tehdä esimerkiksi järjestämällä luokkatilaan tarpeelliset apuvälineet, kehittämällä opintojen suoritusmahdollisuuksia ja mukauttamalla opetusta.

Kohtuullisten mukautusten epääminen on syrjintää

Mukautuksia arvioidessa huomioidaan ensisijaisesti vammaisen henkilön tarpeet. Lisäksi otetaan huomioon opetuksen järjestäjän koko, taloudellinen asema, toiminnan luonne ja laajuus sekä mukautusten arvioidut kustannukset ja mukautuksia varten saatavissa oleva tuki.

Koulun tulee aktiivisesti havaita mukautustarpeita ja tarpeen havaittuaan ryhtyä vuoropuheluun oppilaan ja hänen huoltajiensa kanssa. Lisäksi mukautusarviossa on huomioitava oppilaan vamman tai sairauden kannalta merkittävien asiantuntijoiden näkemykset. Oppilaalla voi olla tarve usealle eri mukautukselle. Mukautukset voivat olla tarpeen opetuksessa tai muussa koulun toiminnassa.

Kohtuullinen mukautus voi liittyä myös koulukuljetuksiin. Jos esimerkiksi vammaisen lapsi tarvitsee vammaisuutensa perusteella koulukuljetusta muuhun kuin lähikouluun tai osoitteeseen, joka ei ole hänen virallinen asuinpaikkansa, hänellä voi olla oikeus kuljetukseen kohtuullisena mukautuksena, vaikka kuljetusta ei perusopetuslain 32 §:n mukaan myönnettäisi.

Mukautus voi olla tarpeen myös yllättävässä tilanteessa, kuten koulun hissien rikkoutuessa. Tällaisessa tilanteessa kohtuullisena mukautuksena voi olla esimerkiksi pyörätuolia käyttävän oppilaan luokan siirtäminen opiskelemaan koulun ensimmäiseen kerrokseen.

Lainsäädännössä ei ole vammaisuudesta tyhjentävää määritelmää, vaan käsite on kontekstisidonnainen. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen mukaan vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Vammaisuus saattaa siten ilmetä eri tavalla eri ympäristöissä.

- [Oppimis- ja ohjauskeskus Valterin verkkosivuilla tukimateriaalia kohtuullisten mukautusten toteuttamiseksi](#)

Koulun juhlat ja muut tilaisuudet

Opetushallitus on antanut 19.9.2022 ohjeen perusopetuksen uskonnon ja elämäntiedon opetuksen sekä esiopetuksen katsomuskasvatuksen järjestämisestä sekä yhteisistä juhlista ja uskonnollisista tilaisuuksista esi- ja perusopetuksessa (OPH-3903-2022). Ohjetta laatiessaan Opetushallitus on ottanut huomioon muun muassa eduskunnan perustuslakivaliokunnan ja ylimpien laillisuusvalvojen esittämiä kannanottoja.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan koulun opetus on oppilaita uskonnollisesti, katsomuksellisesti ja puoluepoliittisesti sitouttamatonta.

On tärkeää, että koulun toimintakulttuurissa, mukaan lukien juhlat ja muut tilaisuudet, tuetaan oppilaiden ja henkilöstön yhteenkuuluvuutta, myönteistä vuorovaikutusta, yhteisöllisyyttä ja moninaisuutta. Koulun eri tilaisuuksien järjestämisessä on hyvä huomioida laajasti oppilaiden moninaisuus esimerkiksi kulttuurien, katsomusten, uskontojen, kielten ja eri ominaisuuksien osalta.

Koulussa järjestetään useita yhteisiä juhlia, jotka ovat kaikille oppilaille tarkoitettuja. Nämä juhlat eivät voi olla uskonnollisia tilaisuuksia. Koulun yhteiset juhlat ja muut tilaisuudet tulee järjestää siten, että kaikki oppilaat voivat niihin osallistua. Tarkkaa rajaa uskontoon viittaavien elementtien sallitulle määrälle koulun yhteisissä juhlissa ei ole mahdollista antaa.

Juhlan järjestäminen esimerkiksi kirkossa ei sellaisenaan tee tilaisuudesta uskonnollista. Opetushallituksen ohjeessa korostetaan kuitenkin huolellisen harkinnan tärkeyttä, jos yhteistä juhlaa suunnitellaan järjestettäväksi uskonnollisessa tilassa.

Tarvittaessa oppilaan huoltajien kanssa voidaan sopia oppilasta koskevista yksilöllisistä järjestelyistä, jos huoltaja ei halua oppilaan osallistuvan kaikkeen juhlaan kuuluvaan ohjelmaan. Järjestelyt, kuten oppilaan siirtyminen toiseen tilaan osaksi aikaa, tulee toteuttaa hienotunteisesti ja mahdollisimman vähän huomiota herättävästi.

Jos koulussa järjestetään uskonnollinen tilaisuus, tilaisuudelle tulee myös järjestää uskonnon vaihtoehto ja tiedottaa tilaisuuksista selkeästi ja hyvissä ajoin. Oppilaalla tai huoltajalla tulee olla aito mahdollisuus valita, kumpaan tilaisuuteen osallistuu. Tämä edellyttää, että oppilaalla ja huoltajalla on valintaa tehdessään tieto kummankin tilaisuuden sisällöstä. Eri tilaisuuksiin osallistumisesta ei myöskään pidä olettaa oppilaan opiskelemaan katsomusaineen perusteella. Jos oppilaan ja hänen huoltajansa näkemykset uskonnolliseen tilaisuuteen tai sille vaihtoehtoiseen ohjelmaan osallistumisesta poikkeavat toisistaan, koulu päättää oppilaan etu huomioon ottaen, kumman näkemyksen mukaan toimitaan.

Yhdenvertaisuuden ja turvallisemman tilan toteutumisen kannalta on tärkeää huolehtia siitä, että koulun juhlissa ja muissa tilaisuuksissa ei kohdistu esimerkiksi eri vähemmistöihin syrjintää edes huumorin varjolla.

- [Ohje perusopetuksen uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetuksen sekä esiopetuksen katsomuskasvatuksen järjestämisestä sekä yhteisistä juhlista ja uskonnollisista tilaisuuksista esi- ja perusopetuksessa \(Opetushallitus 2022\)](#)

Osallistavan ja antirasistisen toimintakulttuurin luominen

Koulun yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyöllä tavoitellaan koulun sekä laajemmin koko yhteiskunnan kehittämistä inklusiivisemmaksi eli osallistavammaksi.

Osallistava koulu vastaa oppilaan tarpeita

Osallistavassa toimintakulttuurissa edistetään osallisuutta, yhteenkuuluvuutta, yhdenvertaisuutta, moninaisuuden arvostamista ja tasa-arvoa kaikessa koulun toiminnassa. Jokaisella oppilaalla on oikeus ja mahdollisuus kuulua ryhmään, tulla kohdatuksi tasa-arvoisesti ja yhdenvertaisesti sekä mahdollisuus osallistua yhteiseen toimintaan omien taitojensa ja valmiuksiensa mukaan. Osallistava koulu vastaa oppilaan tarpeisiin eikä pakota oppilaita liian kapeaan muottiin. Erilaisilla oppimisen tuen muodoilla voidaan omalta osaltaan toteuttaa jokaisen oppilaan yhdenvertaista oikeutta opetukseen.

Syrjinnän ehkäisyn ohella koulun tehtävänä on ennen kaikkea edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa eli opettaa ja ohjata oppilaita kohti osallistavampaa toimintakulttuuria.

Osallistavammalla toimintakulttuurilla tunnistetaan ja puretaan ennakkoluuloja ja yhteiskunnan polarisoitumista sekä opinto- ja ammattialojen eriytymistä. Osallistava toimintakulttuuri edellyttää henkilöstön ymmärrystä siitä, miten esimerkiksi vammaisuuteen, toimintarajoitteisiin, erilaisiin tuen tarpeisiin, alkuperään, ihonväriin, katsomukseen, sukupuoleen ja sen moninaisuuteen liittyvät asenteet näkyvät henkilöstön omassa toiminnassa ja koulun toimintatavoissa.

Rasismia tuottavat käytänteet on tunnistettava ja purettava

Rasismia ja muuta syrjintää on tunnistettava ja purettava eri yhteyksissä, kuten eri oppiaineissa ja turvallisen oppimisympäristön luomisessa. Oppilailla tulee olla mahdollisuus käsitellä rasismia turvallisessa ympäristössä. Siksi rasismista puhumisen ja sen esiintuomisen tulee olla osa suunnitelmallista toimintaa, jolla pyritään vaikuttamaan niin rakenteisiin, käytänteisiin, tekoihin kuin sanoihin, arvoihin ja ajattelumalleihin. Pelkkä rasismiin tai muuhun syrjintään puuttuminen tai niiden kieltäminen eivät riitä. On tunnistettava ja purettava rasismia tuottavia rakenteita, prosesseja, arvoja, ajattelumalleja ja sanoja, joita luomme tai käytämme päivittäin.

Oppilailla on mahdollisuus osallistua koulun päätöksentekoon mm. luokkakokousten, oppilaskunta-, tukioppilas- ja sovittelutoiminnan kautta. Kouluilla tulee olla järjestettynä rakenteet, joissa kaikilla oppilailla on mahdollisuus olla mukana oman ikätasonsa

mukaisessa päätöksenteossa. Oppilaiden tekemien aloitteiden toteutuminen tulee tehdä näkyväksi, kuten myös perusteet, jos aloitteita ei voida toteuttaa.

Koulun oltava helposti lähestyttävä

Koulussa on hyvä miettiä, miten koulun toiminta tehdään kaikille huoltajille helposti lähestyttäväksi ja kaikki perhemuodot huomioivalla tavalla. Koulussa tulee myös olla valmius rakentaa yhteistyö kiireellisesti sijoitettujen lasten ja huostaanotettujen lasten asumisyksikköjen kanssa. Yhteistyössä huoltajien kanssa tulee tunnistaa ja purkaa mahdollisia toiseuttavia oletuksia ja käytänteitä, jotka voivat kummuta eriarvoistavista ajatusmalleista tai stereotyyppioista.

Osallistava ja yhdenvertainen toimintakulttuuri on tärkeää kaikessa koulun toiminnassa – myös esimerkiksi välitunneilla ja kouluruokailussa. Huolehditako siitä, että erityisruokavaliota noudattava henkilö ei joudu kouluruokailussa muita huonompaan asemaan? Miten koulussa tuetaan oppilaiden positiivisen ja negatiivisen uskonnonvapauden toteutumista, kuten positiivisen uskonnonvapauden turvaamaa mahdollisuutta pukeutua uskontoonsa liittyviin symboleihin tai vaatteisiin ja negatiiviseen uskonnonvapautteen kuuluvaa oikeutta olla osallistumatta uskonnollisiin tilaisuuksiin?

Oppimateriaali

Oppikirjoilla ja muilla oppimateriaaleilla on merkittävä vaikutus oppilaiden käsitykseen sukupuolesta, sukupuolirooleista, ihonväristä, katsomuksesta, terveydentilasta ja muista erilaisia ominaisuuksia omaavien henkilöiden asemasta yhteiskunnassa.

Työtapojen ja oppimisympäristöjen monipuolisuudella varmistetaan myönteisiä oppimiskokemuksia. Oppimateriaalien valinnassa on kiinnitettävä huomiota sisällön monimuotoisuuteen sekä kuvastossa että tekstissä. Yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa huomioivassa oppimateriaalissa esiintyy eri värejä, moninaisesti eri sukupuolia olevia, eri tavoilla kommunikoivia, vammaisia ja eri kulttuuri- ja katsomustaustoista tulevia ihmisiä erilaisissa tehtävissä ja rooleissa. Ilmiöitä ja ihmisiä on hyvä tarkastella monista eri näkökulmista ja haastaa totuttuja ajatusmalleja siitä, miten hahmotamme ja selitämme maailmaa.

Tasa-arvolain mukaan opetusaineiston tulee edistää tasa-arvoa.

Esimerkiksi vammaisella oppilaalla on oikeus saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämät avustajapalvelut ja apuvälineet, jotta oppimateriaali olisi kaikille saavutettava.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoinen opetus ja ohjaus

Oppilaan ominaisuudet, kuten sukupuoli, ihonväri, uskonto, äidinkieli tai terveydentila voivat vaikuttaa siihen, millaisia kuvia ja malleja ihmisyydestä, osaamisesta ja uramahdollisuuksista hänelle koulussa tarjotaan.

Tämän tuloksena oppilas saattaa kokea koulussa turvattomuutta, osattomuutta, väheksyntää ja yksinäisyyttä. Ennakko-olettamat voivat tarkoittaa esimerkiksi sisäistettyä käsitystä tietyn sukupuolen, ihonvärin, uskonnon tai äidinkielen paremmasta sopivuudesta johonkin asiaan, tehtävään tai asemaan. Ne voivat näyttäytyä myös odotuksina ja oletuksina siitä, miltä henkilöiden kuuluisi näyttää ja miten heidän pitäisi käyttäytyä ja puhua. Erilaiset ennako-olettamat voivat rajoittaa toimintaamme valinnoistamme riippumatta.

Jokaisen on voitava olla oma itsensä

Esi- ja perusopetuksen tehtävänä on mahdollistaa se, että jokainen voi olla oma ainutlaatuinen itsensä. Opetuksessa tulee tunnistaa olemassa olevia odotuksia ja oletuksia ja purkaa niitä. Opetus ei saa ylläpitää oppilaita rajoittavia normeja, ja tähän vaaditaan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoisuutta. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoinen opetus perustuu herkkyydelle tunnistaa yksilöllisyys ja persoonallisuus jokaisessa oppijassa.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoisessa opetuksessa tunnistetaan ja puretaan eriarvoistavia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia rakenteita. Opetuksen ja ohjauksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoisuus vaatii pitkäjänteistä työtä, ja sitä on tärkeää edistää koulun johtamisella, johdonmukaisella tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelulla sekä riittävällä opettajien täydennyskoulutuksella.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoisessa opetuksessa opettaja tiedostaa ja pyrkii luopumaan mahdollisista eriarvoistavista ja stereotyyppisistä käsityksistään, jotka ilmenevät asenteissa, käyttäytymisessä sekä siinä, miten oppilas kohdataan yksilönä. Eriarvoistavat prosessit, teot ja sanat saattavat jäädä piiloon koulussa, jos ihmisten ominaisuuksista ja niiden vaikutuksista ei puhuta.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoinen opettaja:

- ymmärtää eriarvoistavia sosiaalisia ja kulttuurisia tekijöitä sekä tietää, että niihin voi vaikuttaa
- tunnistaa omia taipumuksiaan suhtautua oppilaisiin eri tavoin oppilaiden ominaisuuksien mukaan
- antaa oppilaille tilaa olla omanlaisensa ilman stereotyyppisiä odotuksia
- osaa tukea oppilaan kasvua ja identiteetin rakentumista silloinkin, kun oppilas on epävarma identiteetistään tai kuuluu johonkin vähemmistöön
- purkaa työyhteisössään opetuksen toiseuttavia ajattelu- ja vuorovaikutusmalleja sekä käytäntöjä
- osaa analysoida oppilaiden kanssa vähemmistöjen kohtaamia rakenteellisia, eriarvoistavia tekijöitä
- edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta aktiivisesti omassa luokassaan ja kouluyhteisössään valitessaan oppimateriaaleja, työtapoja ja yhteistyökumppaneita

- kehittää koulun toimintakulttuuria tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoisemmaksi sekä osallistuu koulun tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitteluun.

Oppilaanohjauksen tunnistettava jokaisen oppilaan yksilöllisyys

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoisien opetuksen ja ohjauksen tavoitteena on, etteivät opetuksen ja ohjauksen käytännöt luo tai ylläpidä oppilaiden jakoa erillisiin ryhmiin heidän ominaisuuksiensa mukaan. Oppilaita ohjataan esimerkiksi yksilöllisiin jatkokoulutusvalintoihin.

On tärkeää, että koulu on mukana purkamassa opetuksen ja oppilaanohjauksen avulla stereotyyppisiä eri ammatteja ja oppiainevalintoja koskevia käsityksiä. Ohjaavan henkilökunnan on myös tunnistettava mahdolliset omat ennakkokäsityksensä ja niiden vaikutus ohjaustyöhön.

Koulun on rohkaistava oppilasta tekemään yksilöllisten ominaisuuksiensa, vahvuuksiensa ja motivaatiotekijöidensä perusteella ennakkoluulottomia oppiaine-, suuntautumis- ja uravalintoja. Oppilasta tuetaan näin hakeutumaan myös aloille, joilla oppilaan oma sukupuoli tai muu ominaisuus on vähemmistönä, jos se on hänen toiveidensa mukaista.

Erityiseksi haasteeksi on havaittu oppilaan etnisen taustan vaikutus siihen, mihin suuntaan häntä ohjataan opinnoissa. Vammaisten oppilaiden kohdalla on tehty samansuuntaisia havaintoja. Vammaisia nuoria saatetaan myös lähtökohtaisesti ohjata erityiskouluihin tai erityisopintoihin.

Oppilaanohjaajien ja muiden opetushenkilöstöön kuuluvien on tarkasteltava kriittisesti omia ennako-oletuksiaan oppilaiden soveltuvuudesta eri aloille. Oppilaanohjaajan on tiedostettava tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyviä kysymyksiä ja omaksuttava sukupuolitietoinen lähestymistapa ohjaukseen.

Opetuksessa ja ohjauksessa pidättäytytään kategorisoimasta oppilasta hänen ulkoisten ominaisuuksiensa perusteella. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoisuus konkretisoituu ohjaajan toiminnassa: hänen kyvyssään kuulla, kuunnella ja havaita oppilasta, tehdä hänestä tulkintoja sekä käydä vuoropuhelua oppilaan kanssa. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoisien ohjauksen keskeinen päämäärä, oppilaan toimijuuden ja toimintakyvyn vahvistuminen, merkitsee hänen kykyään tehdä mielekkäitä oppiaine- ja muita valintoja ja merkityksellisiä suunnitelmia, jolloin eri ominaisuudet eivät asetu tiedostamattomaksi rajoitteeksi tai esteeksi.

Ohjaajan on hyvä pohtia, merkitseekö toimijuuden vahvistuminen ja toimintakyvyn lisääntyminen eri oppilaiden kohdalla erilaisia asioita. Onko oppiainevalinta, koulutusura tai ammatti määrätynyt jo etukäteen oppilaan ominaisuuksien mukaan, ja johdattelevatko nämä käsitykset ohjausprosessin kulkua? Henkilökohtaisessa ohjauksessa liikutaan alueella, mikä edellyttää ohjaajalta erityistä herkkyyttä tunnistaa oppilaan identiteettiin ja arvoihin liittyviä pohdintoja ja niiden merkityksiä oppilaan tulevaisuutta koskevassa päätöksenteossa ja valinnoissa. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoinen ohjaus perustuu

vuoropuheluun oppilaan kanssa ja edistää kriittistä pohdintaa arvoista, uskomuksista ja oletuksista.

Esteettömyys ja saavutettavuus

Esteettömyyden ja saavutettavuuden edistäminen lisää yhdenvertaisuutta.

Esteettömyydellä tarkoitetaan lähinnä fyysistä ympäristöä, kuten rakennuksia, ulkoalueita ja julkisia liikennevälineitä. Esi- ja perusopetuksessa esteettömyys tarkoittaa fyysisten tilojen miettimistä niin, että kuka tahansa yksilöllisistä ominaisuuksistaan riippumatta voi osallistua opetukseen ja koulun muuhun toimintaan. Esteettömän reitin ei tule tarpeettomasti erottaa vammaista lasta muusta ryhmästä. Esteettäviä sisäänkäyntejä ei tulisi esimerkiksi sijoittaa rakennusten taakse, vaan esteettömien reittien on lähtökohtaisesti oltava yleisesti käytössä olevia reittejä.

Saavutettavuudella tarkoitetaan aineetonta ympäristöä, kuten tietoa, verkkosivuja, palveluja ja asenteita. Pedagoginen esteettömyys puolestaan tarkoittaa opetuksen avoimuutta ja oppilaiden moninaisuuden ja erilaisten edellytysten huomioimista opetuksessa.

Saavutettavuuteen liittyy myös käytetty kieli. Selkokieli on erityinen kielimuoto, joka on mukautettu sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi. Selkokieltä voi sekä kirjoittaa että puhua.

Koulussa niin fyysisen ympäristön kuin vaikkapa opetusmateriaalin pitää olla kaikille sopivia ja kaikkien saatavilla riippumatta oppilaan toimintakyvystä. On lisäksi muistettava, että myös oppilaiden huoltajilla voi olla erilaisia tarpeita esteettömyyteen, saavutettavuuteen ja monikanavaisuuteen liittyen.

Esteetön liikkuminen on sitä, että:

- piha- ja liikennealueella voi liikkua vaivattomasti
- rakennuksiin pääsee helposti sisään
- koulurakennuksessa voi esteettömästi liikkua ja toimia (esimerkiksi hissit ja esteettömät vessat)
- kuunteluympäristön akustiikka toimii hyvin
- ohjeet ja opasteet ovat selkeät
- pihalla on esteettäviä leikkivälineitä.

Jotta koulun tilat olisivat esteettäviä, tulee huomiota kiinnittää sisä- ja ulkotilojen ympäristöön monesta näkökulmasta. Esteettämyydessä tulee huomioida muun muassa liikkumiseen, näkemiseen, kuulemiseen, ymmärtämiseen, turvallisuuteen, mahdollisen apuvälineen käyttöön, lasten kokoeroihin sekä hahmottamiseen liittyviä seikkoja. Tilojen kulkuväylien leveys ja pintamateriaalit vaikuttavat siihen, miten niissä pääsee tai mahtuu

liikkumaan esimerkiksi pyörätuolilla. Ovatko pihan leikkivälineet kaikkien lasten tavoitettavissa? Onko sisäänkäynneillä mahdollisuus käyttää luiskaa?

Esteettömyyttä voidaan edistää materiaali- ja välinevalinnoilla. Erilaiset pintamateriaalit ja värit auttavat erottamaan reittejä, alueita ja toimintoja toisistaan esimerkiksi henkilölle, joka on heikkonäköinen. Myös erilaiset pysyvät äänet, kuten ulkona tuulikello, voivat toimia äänimajakkana tietyn leikkipaikan sijainnille. Tilojen reunoja voi merkitä värillä, joka eroaa selkeästi muusta ympäristöstä, kertomaan kompastumis- tai putoamisvaarasta.

Ympäristössä tulee ottaa huomioon myös aistien yli- ja aliherkkyudet. On hyvä kiinnittää huomiota muun muassa valaistukseen ja mahdollisuuteen säätää sitä sekä ääntä vaimentaviin pintamateriaaleihin, tilojen tuulettamiseen ja mahdollisuuteen muokata tiloja esimerkiksi kääntämällä pöytä lapselle sopivaan suuntaan.

Saavutettavuus esi- ja perusopetuksessa merkitsee sitä, että oppilas tai huoltaja voi valita eri tapoja kommunikoida sekä saada tietoa ja palveluja. Opetusta ja informaatiota pitää voida saada eri kanavien kautta, kuten sähköisesti ja painetussa muodossa. Saavutettavat digitaaliset palvelut ovat loogisia ja helppokäyttöisiä. Ne ottavat huomioon erilaiset toimintarajoitteet, kuten aistirajoitteet ja liikunnalliset sekä kognitiiviset rajoitteet. Saavutettava digitaalinen sisältö on selkeää ja ymmärrettävää, ja se on luettavissa ruudunlukuohjelmalla.

Saavutettavuus ja esteettömyys ovat tärkeitä periaatteita, joiden toteutuminen edellyttää koululta rakentavaa ja yhdenvertaisuutta edistävää toimintakulttuuria. Koko kouluyhteisön tulee huolehtia kaikkien oppilaiden osallistamisesta kouluyhteisön toimintaan huolimatta heidän henkilökohtaisista ominaisuuksistaan.

Saavutettavassa ja esteettömässä koulussa voi:

- saada opetusta ja ohjausta omien tarpeiden mukaan
- osallistua kaikkeen toimintaan koulussa ja käyttää erilaisia opiskeluhuollon palveluita
- saada yksilöllistä ohjausta ja tukea opintojen etenemiseen
- liikkua esteettömästi
- osallistua kaikille retkille
- käyttää opinnoissa tarvittavaa tietotekniikkaa, viestintäkanavia ja oppimateriaaleja.

Käytettävissä olevia keinoja esteettömyyden ja saavutavuuden varmistamiseksi ovat muiden vaihtoehtojen ohessa:

- induktiosilmukka
- äänentoistojärjestelmät
- ruudunlukuohjelma

- suurennusohjelma
- riittävä ja häikäisemätön valaistus
- esteetön näkyvyys
- selkokieli
- äänitteet
- viittomat ja tukiviittomat
- kirjoitustulkkaus
- videoiden tekstitykset
- kuvallinen kommunikaatio
- erityiset koejärjestelyt, kuten lisäaika kokeessa, kokeen pilkkominen tai suullinen koe
- monipuolinen opetus
- häiriötön tila
- tietokoneen käytön salliminen
- mahdollisuus edetä omaan tahtiin.

Selvitys ja viranomaisratkaisuja sekä -kommentteja:

- [Markku Lang, Pasi Kurttila, Tiina Mäkelä, Raija Kattilakoski, Reino Tapaninen, Sari Lehtonen 2025: "Terveet tilat 2028: Yleissivistävän koulutuksen \(perusopetuksen ja lukion\) oppimisympäristöjen nykytilaselvitys 2023-24"](#)
- [Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan verkkosivujen tiedote 1/2023 esteettömästä koulunkäynnistä](#)
- [Yhdenvertaisuusvaltuutetun verkkosivujen tiedote: "Koulu järjesti esteellisen opintoretken – kunta maksoi syrjinnästä hyvityksen oppilaalle"](#)
- [Yhdenvertaisuusvaltuutetun verkkosivujen blogi: "Koulujen on varmistettava esteettömyys ja taattava kaikkien yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua retkiin ja leirikouluihin"](#)

4. Liitteet

Menetelmiä oppilaiden näkemysten ja kokemusten selvittämiseksi

Aiheita nuorimpien oppilaiden kanssa käytävään keskusteluun

Sopivaa menetelmää valittaessa on hyvä ottaa huomioon lapsen ikä- ja kehitystaso. Keskustelu voi toimia koulun yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyön lähtökohtana erityisesti nuorimpien oppilaiden kanssa. Opettaja voi muokata kysymyksiä vastaamaan oppilaiden ikää ja kehitystä. Ennen kyselyä on todennäköisesti tarpeen käydä läpi kyselyn käsitteitä. Kysymyksiä voidaan käyttää perusopetuksen lisäksi soveltaen myös esiopetuksessa.

- Millainen on mielestäsi yhdenvertainen ja tasa-arvoinen koulu?
- Kohtelee ko opettaja oppilaita samalla tavalla samanlaisissa tilanteissa riippumatta esimerkiksi oppilaan ihonväristä, äidinkielestä, uskonnosta, vakaumuksesta, sukupuolesta, vammaisuudesta tai terveydentilasta?
- Millainen ilmapiiri koulussa on?
- Tunnetko olosi koulussa turvalliseksi?
  - Jos et, liittyykö se ikään, alkuperään, kansalaisuuteen, kieleen, uskuntoon, vakaumukseen, mielipiteeseen, perheeseen, terveydentilaan, vammaisuuteen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai muuhun henkilöön liittyvään syyhyn?
  - Jos et, missä/milloin et tunne olosi turvalliseksi?
- Tuletko mielelläsi kouluun?
  - Jos et, liittyykö se ikään, alkuperään, kansalaisuuteen, kieleen, uskuntoon, vakaumukseen, mielipiteeseen, perheeseen, terveydentilaan, vammaisuuteen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai muuhun henkilöön liittyvään syyhyn?
- Pystytkö kertomaan opettajalle, jos sinua tai ystävääsi kiusataan?
- Puuttuvatko opettajat kiusaamiseen riittävän hyvin?
- Esiintyykö oppitunneilla, välitunneilla tai koulumatkoilla ongelmia, joihin toivoisit muutoksia? Liittyvätkö ne oppilaiden ikään, alkuperään, kansalaisuuteen, kieleen, uskuntoon, vakaumukseen, mielipiteeseen, perheeseen, terveydentilaan, vammaisuuteen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai muuhun henkilöön liittyvään syyhyn?
- Minkä asioiden toivoisit muuttuvan, jotta kaikilla olisi koulussa parempi olla?
- Miten yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa voisi mielestäsi parantaa koulussa?
- Oletko havainnut koulussa nimittelyä, kiusaamista, väkivaltaa tai häirintää esimerkiksi ulkonäön, vaatteiden tai harrastusten takia?

- Esiintyykö koulussa nimittelyä, kiusaamista, tönimistä tai muuta väkivaltaa tai häirintää esimerkiksi iän, ihonvärin, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, perheen, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn takia?
  - Jos esiintyy, minkä syrjintäperusteiden takia? Miten usein? Missä (sosiaalisessa mediassa, oppitunneilla, välitunneilla, kouluajan ulkopuolella)?
- Onko koulussa sukupuolineutraaleja wc-tiloja ja pukuhuoneita?
- Kutsutaanko kutakin oppilasta sillä nimellä, jolla hän haluaa tulla kutsutuksi?
- Lisää menetelmiä esiopetusikäisten lasten kanssa käytettäväksi löytyy varhaiskasvatusta sekä varhaiskasvatuksen yhteydessä järjestettävää esiopetusta varten julkaistussa toiminnallisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelun oppaassa (Opetushallitus 2023)

Kysely koulun vanhemmille oppilaille

Tällä kyselyllä kerätään tietoa siitä, miten oppilaat kokevat yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutuvan koulussa. Kyselyyn vastaaminen tapahtuu nimettömästi ja tuloksia käsitellään siten, että yksittäistä vastaajaa ei voida aineistosta tunnistaa. Väitteisiin vastataan "kyllä" tai "ei". Avoimet vastaukset on merkitty erikseen.

- Tulen mielelläni kouluun.
- Tunnen oloni turvalliseksi koulussa.
  - Jos vastasit edellisiin "ei", liittyykö turvattomuus sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin, sukupuolen ilmaisuun, sukupuolipiirteiden variaatioon, ikään, alkuperään, kansalaisuuteen, kieleen, uskontoon, vakaumukseen, mielipiteeseen, poliittiseen toimintaan, perheeseen tai perhesuhteeseen, terveydentilaan, vammaisuuteen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai muuhun henkilöön liittyvään syyhyn? (Avoin vastaus.)
  - Jos turvattomuus liittyy johonkin edellisistä, mihin niistä? (Avoin vastaus.)
- Koulussa kukin oppilas saa olla sellainen kuin on riippumatta sukupuolesta, sukupuoli-identiteetistä, sukupuolen ilmaisusta, sukupuolipiirteiden variaatiosta, iästä, alkuperästä, kansalaisuudesta, kielestä, uskonnosta, vakaumuksesta, mielipiteestä, poliittisesta toiminnasta, perheestä tai perhesuhteesta, terveydentilasta, vammaisuudesta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai muusta henkilöön liittyvästä syystä.
- Voin ilmaista oman mielipiteeni.
- Minua kuunnellaan ja tulen kuulluksi riippumatta sukupuolesta, sukupuoli-identiteetistä, sukupuolen ilmaisusta, sukupuolipiirteiden variaatiosta, iästä, alkuperästä, kansalaisuudesta, kielestä, uskonnosta, vakaumuksesta, mielipiteestä, poliittisesta toiminnasta, perheestä tai perhesuhteesta, terveydentilasta,

vammaisuudesta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai muusta henkilöön liittyvästä syystä.

- Saan tarvittaessa apua ja tukea.
- Vakaumustani/katsomustani/uskontoani kunnioitetaan.
- Vakaumukseni/katsomukseni/uskontoni otetaan ruokailussa huomioon.
- Kulttuurien moninaisuus huomioidaan koulussa.
- Minut otetaan mukaan ryhmätehtäviin, leikkeihin ja peleihin.
- Oppilaanohjaajat ohjaavat minua kiinnostukseni ja taitojeni perusteella, ei esimerkiksi ulkonäköni tai nimeni perusteella.
- Oppilaita ohjataan esimerkiksi lukioon tai ammatilliseen koulutukseen taitojen, osaamisen ja kiinnostuksen perusteella, ei esimerkiksi ihonvärin tai nimen perusteella.
- Osaamistani ja suorituksiani arvioidaan monipuolisesti ja yhdenvertaisesti riippumatta sukupuolesta, sukupuoli-identiteetistä, sukupuolen ilmaisusta, sukupuolipiirteiden variaatiosta, iästä, alkuperästä, kansalaisuudesta, kielestä, uskonnosta, vakaumuksesta, mielipiteestä, poliittisesta toiminnasta, perheestä tai perhesuhteesta, terveydentilasta, vammaisuudesta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai muusta henkilöön liittyvästä syystä.
- Oppimateriaaleissa on minulle samaistuttavaa sisältöä ja kuvastoa.
- Oppimateriaaleissa on erinäköisiä ihmisiä.
- Koulussa ymmärretään sukupuolipiirteiden variaatioita ja että sukupuoli-identiteettejä on enemmän kuin kaksi.
- Koulu toteuttaa seksuaalikasvatusta avoimesti ja kunnioittavasti.
- Pääsen kulkemaan niihin tiloihin, joihin minulla on lupa ja tarve mennä.
- Toimintaa mukautetaan ja opintovierailut sekä retkikohteet valitaan niin, että kaikki voivat osallistua.
- Koulun viestit ja tiedotteet ovat minulle ymmärrettäviä.
- Tiedän, miten vaikuttaa koulun yhteisiin asioihin.
- Halutessaan kaikki voivat vaikuttaa koulun yhteisiin asioihin, eikä vaikuttamiselle ole esteenä esimerkiksi sukupuoli, sukupuoli-identiteetti, sukupuolen ilmaisu, sukupuolipiirteiden variaatiot, ikä, alkuperä tai ihonväri, kansalaisuus, kieli, uskonto, vakaumus, mielipide, poliittinen toiminta, perhe tai perhesuhde, terveydentila, vammaisuus, seksuaalinen suuntautuminen tai muu henkilöön liittyvä syy.

- Jos kaikki eivät voi vaikuttaa, mikä syrjintäperuste on koulussa esteenä vaikuttamiselle? (Avoin vastaus.)
- Oppilaat osallistuvat koulun tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman tekoon.
- Oppilaiden huoltajat osallistuvat koulun tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman tekoon.
- Koulun juhlissa ja muissa tilaisuuksissa on huomioitu tasa-arvoisesti ja yhdenvertaisesti oppilaiden moninaisuus.
- Kaikki pääsevät osallistumaan koulun juhliin ja tilaisuuksiin sekä niiden ohjelmiin riippumatta sukupuolesta, sukupuoli-identiteetistä, sukupuolen ilmaisusta, sukupuolipiirteiden variaatiosta, iästä, alkuperästä, kansalaisuudesta, kielestä, uskonnosta, vakaumuksesta, mielipiteestä, poliittisesta toiminnasta, perheestä tai perhesuhteesta, terveydentilasta, vammaisuudesta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai muusta henkilöön liittyvästä syystä.
  - Jos kaikki eivät pääse osallistumaan, mikä syrjintäperuste on esteenä osallistumiselle? (Avoin vastaus.)
- Olen kohdannut tai havainnut koulussa kiusaamista, väkivaltaa ja/tai häirintää, joka liittyy sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin, sukupuolen ilmaisuun, sukupuolipiirteiden variaatioon, ikään, alkuperään, kansalaisuuteen, kieleen, uskontoon, vakaumukseen, mielipiteeseen, poliittiseen toimintaan, perheeseen tai perhesuhteeseen, terveydentilaan, vammaisuuteen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai muuhun henkilöön liittyvään syyhyn? Tällaista voi olla esimerkiksi homottelu, rasistiset sanat, vammaiseksi haukkuminen tai muu syrjintäperusteeseen liittyvä kiusaaminen.
  - Jos vastasin kyllä, mihin syrjintäperusteeseen liittyvää kiusaamista/väkivaltaa/häirintää olen kohdannut tai havainnut? (Avoin vastaus.)
  - Jos vastasin kyllä, missä olen kohdannut tai havainnut? (Avoin vastaus.)
- Koulussa puututaan kiusaamiseen ja häirintään.

Oletko koulussa kuluneen vuoden aikana kokenut tai havainnut:

- seksuaalisesti loukkaavaa puhetta, epäasiallisia viestejä tai puheluja
- sosiaalisessa mediassa kuvia tai julkaisuja, jotka koit loukkaaviksi tai ahdistaviksi
- lähentelyä tai fyysistä koskettelua, jonka koit epämiellyttäväksi tai ahdistavaksi
- seksuaalisia ehdotuksia tavalla, jotka koit ahdistavina tai epämiellyttävinä?

Jos vastasit johonkin edellisistä kysymyksistä myöntävästi:

- häirintään/kiusaamiseen syyllistynyt oli toinen oppilas

- häirintään/kiusaamiseen syyllistynyt kuului koulun henkilökuntaan
- kerroitko tapahtuneesta koulun henkilökunnalle
- jatkuuko häirintä/kiusaaminen edelleen?

Liittyikö häirintä/kiusaaminen:

- alkuperään, kansalaisuuteen, kieleen tai ihonväriin
- sukupuoleen
- terveydentilaan tai vammaisuuteen
- seksuaaliseen suuntautumiseen
- sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun
- uskoon tai vakaumukseen
- mielipiteeseen
- perheeseen tai perhesuhteisiin?

Mitkä tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvät asiat ovat koulussani hyvin? (Avoin vastaus.)

Mitä asioita koulussani pitäisi parantaa, jotta kaikki olisivat tasa-arvoisia ja yhdenvertaisia? (Avoin vastaus.)

[Takaisin ylös](#)

Aiheita henkilökunnan keskuudessa käytävään keskusteluun

Oppilaiden näkemysten ja kokemusten selvittämisen lisäksi myös koulun henkilökunnan keskuudessa voidaan käydä keskusteluja siitä, miten yhdenvertaisuus ja tasa-arvo toteutuvat koulun arjessa. Tämä voi auttaa nostamaan esille ajankohtaisia ja yhteisesti pohdittavia aiheita. On kuitenkin syytä huomioida, että koulun tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilanteen kartoittamisen kannalta keskeistä on selvittää, miten oppilaat kokevat yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumisen koulussa.

Alla olevat kysymykset tai osa niistä voidaan käydä henkilökunnan kanssa keskustellen läpi, esimerkiksi yksi aihe kerrallaan. Kysymysten perusteella voidaan pohtia nykytilannetta, muutostarpeita ja mahdollisten muutosten aikatauluttamista. Aiheita henkilökunnan keskuudessa käytävään keskusteluun (esimerkiksi pienryhmäkeskusteluihin):

Oppilaiden osallistuminen päätöksentekoon

- Saavatko kaikki sukupuolet osallistua yhtä paljon päätösten tekemiseen? Miten tästä huolehditaan?
- Miten varmistetaan vammaisten oppilaiden osallistuminen koulun eri toimintoihin yhdenvertaisesti muiden kanssa?

Yhteistyö oppilaiden huoltajien kanssa

- Miten huoltajia on osallistettu tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitteluun?
- Miten huolehditaan, että erilaiset ja eri taustoista tulevat huoltajat pääsevät osallistumaan esimerkiksi suunnitteluun, vanhempainiltoihin ja vanhempainiltoihin?
- Huomioidaanko erilaiset perhemuodot, mukaan lukien sateenkaariperheet?
- Miten huomioidaan huoltajat, joiden vahvin kieli ei ole koulun opetuskieli?

Opetus

- Miten oppilaiden moninaisuus huomioidaan opetuksen suunnittelussa ja toteutuksessa (esimerkiksi kieli, kulttuuri, katsomus, vammaisuus, ihonväri, mielipide, eri sukupuolet ja seksuaalinen suuntautuminen)?
- Tuetaanko oppilaiden hyvinvointia opetuksessa?
- Käytetäänkö opetuksessa monipuolisia työtapoja?
- Miten tunnistetaan ja puretaan opetuksessa ja ohjauksessa mahdollisesti vaikuttavia toiseuttavia ajatus- ja toimintamalleja?
- Miten koulussa huomioidaan useammassa kodissa asuvat oppilaat?

Oppimateriaalit

- Ovatko oppimateriaalit kaikille sopivia tai muokattavissa kaikille sopiviksi?
- Tuodaanko oppimateriaaleissa esille moninaisuutta (mm. ihonväri, sukupuoli, katsomus ja erilaiset perhemuodot)?
- Millaisia sukupuoleen liittyviä normeja oppimateriaali toistaa tai purkaa?
- Ovatko oppimateriaalit luettavissa mm. ruudunlukuohjelmalla?
- Millaisia ihmisiä oppimateriaaleissa esitetään?
- Millä tavalla erikokoiset ja -näköiset hahmot esitetään?
- Alleviivataanko pyörätuolissa istuvan hahmon vammaisuutta, vai voiko vammaisen hahmo olla mukana tarinassa, joka ei koske vammaisuutta?
- Millaisia muita stereotypioita saattaa esiintyä oppimateriaaleissa?

Opetussuunnitelman tai valintojen toteutuminen

- Onko opetusryhmiä muodostettu perusteettomasti esimerkiksi sukupuolen perusteella?

- Onko painotetun opetuksen toteutusta, viestintää, oppilasvalintoja ja opetuksen järjestämisen tapoja tarkasteltu siten, ettei ne sulje pois eri taustoista tulevia oppilaita?
- Miten eri katsomusaineiden oppituntien ajankohtien suunnittelu ja opetuksen järjestämispaikkoihin liittyvät järjestelyt on toteutettu?

Oppilaan arviointi

- Huomioidaanko oppilaan kieli- tai kulttuuritausta arviointia suunniteltaessa?
- Arvioidaanko eri sukupuolia samojen kriteerien mukaisesti?
- Miten vammaisuus tai tuen tarpeet huomioidaan arvioinnissa?
- Ovatko koulun palkitsemiskäytänteet monipuoliset, ja miten niissä huomioidaan erilaiset oppijat ja tuen tarpeet?

Oppimiserot

- Onko oppilaiden oppimistuloksissa eroja esimerkiksi sukupuolen tai äidinkielen perusteella tarkasteltuna? Mitä tekijöitä on oppimiserojen taustalla, entä miten niihin voisi vaikuttaa?

Oppilaanohjaus

- Miten huolehditaan siitä, että oppilaat saavat yhdenvertaisesti ohjausta ja tukea riippumatta sukupuolesta, sukupuoli-identiteetistä, sukupuolen ilmaisusta, sukupuolipiirteiden variaatiosta, iästä, alkuperästä, kansalaisuudesta, kielestä, uskonnosta, vakaumuksesta, mielipiteestä, poliittisesta toiminnasta, perheestä tai perhesuhteesta, terveydentilasta, vammaisuudesta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai muusta henkilöön liittyvästä syystä?
- Vaikuttaako esimerkiksi oppilaan sukupuoli, vammaisuus tai alkuperä oppilaanohjaukseen? Miten tähän puututaan ja ennakko-odotuksia puretaan?
- Tuetaanko oppilaita tekemään omien toiveidensa mukaisia jatko-opintopaikkavalintoja?
- Saavatko oppilaat kertoa esimerkiksi rasismien kokemuksistaan tai peloistaan jatko-opintopaikkaa pohdittaessa vai sivuutetaanko nämä kysymykset?
- Onko oppilailla mahdollisuus keskustella peloista hakeutua sukupuolelle epätyypilliselle alalle?

Vuorovaikutustilanteet ja toimintakulttuuri

- Saavatko kaikki oppilaat yhtä paljon huomiota ja puheenvuoroja?
- Käytetäänkö vuorovaikutuksessa tarvittaessa apuvälineitä (esimerkiksi kuvatuki, ruudunlukuohjelma)?

- Onko vuorovaikutuksessa mahdollisuus käyttää eri kanavia (esimerkiksi kokoukset kasvotusten, etäkokoukset, kirjallinen viestintä)?
- Onko käytetty kieli selkeää ja ymmärrettävää?
- Ovatko vuorovaikutustilanteet ilmapiiriltään kaikkia kunnioittavia?
- Tulevatko kaikki kuulluiksi riippumatta sukupuolesta, sukupuoli-identiteetistä, sukupuolen ilmaisusta, sukupuolipiirteiden variaatiosta, iästä, alkuperästä, kansalaisuudesta, kielestä, uskonnosta, vakaumuksesta, mielipiteestä, poliittisesta toiminnasta, perheestä tai perhesuhteesta, terveydentilasta, vammaisuudesta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai muusta henkilöön liittyvästä syystä?
- Miten puheenvuorot jakaantuvat? Vaikuttaako tähän esim. sukupuoli, sukupuoli-identiteetti, sukupuolen ilmaisu, sukupuolipiirteiden variaatiot, ikä, alkuperä tai ihonväri, kansalaisuus, kieli, uskonto, vakaumus, mielipide, poliittinen toiminta, perhe tai perhesuhde, terveydentila, vammaisuus, seksuaalinen suuntautuminen tai muu henkilöön liittyvä syy?
- Näkyvätkö turvallisemman tilan periaatteet koulun seinällä tai otetaanko ne muuten osaksi koulun arkea? Luetaanko ne esimerkiksi ääneen tilaisuuksien aluksi?
- Saavatko kaikki oppilaat myönteistä huomiota?
- Kasaantuuko kielteinen huomio tietyille oppilaille?
- Mitä yhteisiin asioihin vaikuttamisen mahdollisuuksia oppilailla on?
- Miten huolehditaan, että vaikuttamismahdollisuudet ovat yhdenvertaiset riippumatta sukupuolesta, sukupuoli-identiteetistä, sukupuolen ilmaisusta, sukupuolipiirteiden variaatiosta, iästä, alkuperästä, kansalaisuudesta, kielestä, uskonnosta, vakaumuksesta, mielipiteestä, poliittisesta toiminnasta, perheestä tai perhesuhteesta, terveydentilasta, vammaisuudesta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai muusta henkilöön liittyvästä syystä?
- Miten oppilaita tiedotetaan vaikuttamisen mahdollisuuksista?
- Miten koulussa puututaan ja vaikutetaan oppilaiden mahdollisiin ennakkoluuloihin?

Koulussa järjestettävät yhteiset juhlat

- Miten koulun juhlissa huomioidaan oppilaiden moninaisuus, esimerkiksi kielellinen, kulttuurinen ja katsomuksellinen moninaisuus sekä vammaisuus?
- Tuetaanko juhlissa esimerkiksi katsomuksiin liittyvää dialogia ja yhteistyötä?

Uskonnolliset ja uskonnollisesti sitouttamattomat tilaisuudet

- Onko uskonnolliselle tilaisuudelle järjestetty vastaava vaihtoehtoinen tilaisuus?
- Onko kaikilla oppilailla vapaus valita, mihin tilaisuuteen osallistuu?

Kiusaamis-/häirintätilanteisiin puuttuminen

- Miten koulussa ennaltaehkäistään häirintää?
- Onko koulussa havaittu häirintää, esimerkiksi rasististen sanojen käyttöä tai rasistista väkivaltaa, vammaiseksi haukkumista, homottelua, seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvää kiusaamista, sukupuolen moninaisuuteen liittyvää kiusaamista tai muuta johonkin syrjäntäperusteeseen liittyvää kiusaamista?
- Onko kiusaamis-/häirintätilanteisiin puuttumisesta tehty suunnitelma/toimintaohjeet?
- Miten on huolehdittu siitä, että kaikki oppilaat tietävät, mihin, kenelle ja miten kiusaamisesta/häirinnästä ilmoitetaan?

Esteettömyys

- Ovatko koulun ulkotilat fyysisesti esteettömät?
- Ovatko koulun sisätilat fyysisesti esteettömät?
- Huomioidaanko aistiesteettömyys koulussa?

Digitaalinen saavutettavuus

- Ovatko koulun digitaaliset viestit selkeitä?
- Miten eri kieliryhmät huomioidaan viestinnässä?
- Pääsevätkö kaikki tarpeelliset henkilöt käsiksi digitaaliseen viestintään?
- Toimiiko koulun digitaalinen viestintä hyvin ruudunlukuohjelman ja suurennusohjelman kanssa?

Tiedotus ja viestintä

- Onko koulun viestintä monikanavaista? Huomioiko viestintä moninaiset vastaanottajat, esimerkiksi eri kieliryhmät ja selkokieltä tarvitsevat?
- Millä eri kielillä materiaaleja julkaistaan ja lähetetään oppilaille ja koteihin?

Kieli

- Onko opetus kielitietoista?

Uskonto/vakaumus

- Vaikuttaako oppilaan uskonto/vakaumus hänen toimintamahdollisuuksiinsa koulussa?
- Vaikuttaako oppilaan uskonto/vakaumus hänen arviointiinsa?
- Voivatko kaikki oppilaat tuoda yhdenvertaisesti omaa uskontoaan/vakaumustaan esille?

- Tukevatko koulun pedagogiset ratkaisut eri kulttuuri- ja katsomustaustaisten henkilöiden välistä dialogia?

Mielipide

- Harjoitellaanko koulussa rakentavaa keskustelua ja mielipiteen ilmaisemista?
- Kuinka huolehditaan siitä, etteivät mielipiteenilmaukset ole muita loukkaavia ja/tai sisällä häirintää?

Perhesuhteet

- Miten koulun toiminnassa huomioidaan moninaiset perheet?
- Miten perhemallien moninaisuus tuodaan opetuksessa esille?

Vammaisuus

- Poistetaanko erilaisia toimintarajoitteita aiheuttavia rakenteita aktiivisesti niin fyysisestä kuin psyykkisestä ympäristöstä? Miten tätä työtä tehdään?
- Miten koulussa varmistetaan, etteivät vammaisten oppilaiden osaaminen ja osallistuminen jää toimintarajoitteiden takia varjoon?
- Miten vammaisten oppilaiden yksilölliset tarpeet huomioidaan?
- Miten koulussamme on kuvattu prosessi kohtuullisten mukautusten saamiseksi? Onko koulun henkilökunnalla osaamista kohtuullisista mukautuksista?

Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus

- Tarjotaanko koulussa ikätasoista tietoa sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuudesta?
- Miten opetuksessa ja muussa kouluympäristössä torjutaan ennakkoluuloja?
- Miten ehkäistään sukupuolivähemmistöön kuuluvan oppilaan mahdollinen häirintä ja syrjintä?
- Miten ehkäistään seksuaalivähemmistöön kuuluvan oppilaan mahdollinen häirintä ja syrjintä?
- Miten sukupuolen moninaisuus huomioidaan esimerkiksi koulun tilaratkaisuissa?
- Onko koulussa tarjolla ammattilaisia, joiden puoleen oppilas voi tarvittaessa kääntyä seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuutta koskevissa asioissa?
- Onko koulussa sukupuolineutraaleja wc-tiloja ja pukuhuoneita?
- Miten oppilaiden toivomukset heidän kutsumanimiensä käytöstä huomioidaan?
- Käytetäänkö esimerkiksi ruotsin- ja englanninkielisessä opetuksessa oppilaan toivomia pronomineja?

- Miten turvataan sukupuolivähemmistöön kuuluvan nuoren mahdollisuus käyttää hänelle soveltuvia tiloja liikuntatuntien yhteydessä?

Miten sukupuolittietoinen opetus toimii koulussamme? Milloin opettajan puheessa esiintyy sukupuolittavia sanoja, ja milloin ne ovat tarpeellisia? Vaikuttaako oppilaan sukupuoli esimerkiksi opettajan käyttämiin äänenpainoihin, kysymyksiin ja lisäkysymyksiin tai non-verbaaliin vuorovaikutukseen? Saavatko jotkut oppilaan puheenvuoron pyytämättä? Haastaako opettaja oppilaiden ajattelua, jos oppilaan puheessa kuuluu ahtaita stereotyyppioita tai syrjiviä normeja?

[Takaisin ylös](#)

Esimerkkisuunnitelma

a) Suunnitelman laatijat

Suunnitelmasta ilmenee, kuka sen on laatinut, miten oppilaat ovat osallistuneet suunnitelman laatimiseen, ja miten huoltajille on varattu mahdollisuus tulla kuulluksi edistämistoimenpiteistä.

b) Kuvaus tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilanteen selvittämisestä

Suunnitelmasta on luettavissa, miten koulun yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotilannetta on kartoitettu ja miten kartoituksen tuloksia on arvioitu.

- oppilaitten, huoltajien ja opettajien tiedottaminen / kouluttaminen sekä osallistumistavat
- käytetyt kartoitustoimenpiteet (esim. kyselyt, keskustelut, tilastot)
- kartoituksen tulokset (yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämisessä havaitut koulun vahvuudet ja puutteet)
- arvio edellisten toimien onnistumisesta

c) Asetetut tavoitteet ja kehittämistoimenpiteet

Suunnitelmaan kirjataan yhdessä sovitut kartoitukseen perustuvat kehittämistavoitteet sekä konkreettiset toimenpiteet tavoitteiden saavuttamiseksi aikatauluineen ja vastuuhenkilöineen.

- tavoitteiksi ja kehittämistoimenpiteiksi keskeisimmät ja merkittävimmät asiat, jotka ovat nousseet esiin yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotilanteen selvittämisessä

Tavoitteiden ja kehittämistoimenpiteiden valmistelu:

- konkreettiset toimenpiteet
- aikataulut
- vastuuhenkilöt
- tiedotus koko kouluyhteisölle (oppilaat, huoltajat, henkilökunta)

d) Suunnitelman hyväksyminen ja toteutumisen seuranta

Suunnitelmasta ilmenee, miten se on hyväksytty ja miten suunnitelmasta on tarkoitus tiedottaa.

- suunnitelman hyväksyminen
- suunnitelman seurannasta päättäminen ja tiedottaminen

e) Suunnitelmasta ilmenee sen voimassaoloaika

Viranomaistahojen yhteystietoja

Poliisi

Poliisiin tulee olla yhteydessä vakavissa koulussa tapahtuvissa häiriö- ja väkivaltatilanteissa.

- [Poliisin verkkosivut](#)

Yhdenvertaisuusvaltuutettu

Yhdenvertaisuusvaltuutettu valvoo yhdenvertaisuuslain noudattamista sekä antaa ohjeita ja neuvoja yhdenvertaisuuslaista ja sen soveltamiskäytännöstä.

Yhdenvertaisuusvaltuutettuun voi matalalla kynnyksellä olla yhteydessä sekä koulun henkilökunnan jäsenet että huoltajat. Valtuutettuun voi ottaa yhteyttä sähköpostitse, verkkolomakkeella, puhelimitse tai anonyymien chatin kautta. Viittomakielisen videon voi lähettää sähköpostin liitteenä.

- [Yhdenvertaisuusvaltuutetun verkkosivut](#)

Tasa-arvovaltuutettu

Tasa-arvovaltuutettu valvoo tasa-arvolain (mukaan lukien tasa-arvosuunnitteluelvoitteen) noudattamista sekä antaa ohjeita ja neuvoja tasa-arvolaista ja sen soveltamiskäytännöstä (sukupuoli, sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu). Tasa-arvovaltuutettuun voi olla yhteydessä matalalla kynnyksellä.

- [Tasa-arvovaltuutetun verkkosivut](#)

Aluehallintovirasto

Aluehallintovirasto tutkii muun muassa turvallista oppimisympäristöä koskevia kanteluita sekä oppilasarvioinnin oikaisupyyntöjä.

- [Aluehallintoviraston verkkosivut](#)

Opetushallitus

Opetushallitus on kasvatuksen, opetuksen ja koulutuksen asiantuntijavirasto.

Opetushallitus muun muassa laatii esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelmat.

Opetushallitus seuraa toiminnallisen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnittelun toimeenpanoa.

- [Opetushallituksen verkkosivut](#)

Sanastoa

Tasa-arvo

Tasa-arvolla tarkoitetaan kaikkien sukupuolten yhtäläisiä oikeuksia ja mahdollisuuksia sekä vallan ja resurssien tasapuolista jakautumista. Suomessa tasa-arvolaille kielletään sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää ja edistetään tasa-arvoa. Tasa-arvolakia sovelletaan myös syrjintään, joka perustuu siihen, että henkilön fyysiset sukupuolta määrittävät ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti naisen tai miehen.

Tässä aineistossa puhutaan tasa-arvosta, kun viitataan sukupuolten tasa-arvoon. Koulussa tasa-arvo tarkoittaa sitä, että ketään ei aseteta koulun arjessa eriarvoiseen asemaan sukupuolen perusteella.

Yhdenvertaisuus

Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan kaikkien ihmisten samanarvoisuutta riippumatta heidän iästään, etnisestä tai kansallisesta alkuperästään, kansalaisuudestaan, kielestään, uskonnostaan tai vakaumuksestaan, mielipiteestään, poliittisesta tai ammattiyhdistystoiminnasta, perhesuhteistaan, vammaisuudestaan, terveydentilastaan, seksuaalisesta suuntautumisestaan tai muusta henkilöön liittyvästä syystä.

Yhdenvertaisuuslaissa kielletään edellä mainittuihin ihmisten ominaisuuksiin perustuva syrjintä. Lisäksi yhdenvertaisuuslain tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta.

Yhdenvertaisuus tarkoittaa syrjimättömyyttä ja tasavertaisia mahdollisuuksia ihmisen edellä mainituista ominaisuuksista huolimatta. Koulussa yhdenvertaisuus tarkoittaa sitä, että lapsia tai aikuisia ei kohdella eri tavalla samanlaisessa tilanteessa henkilöön liittyvien ominaisuuksien perusteella tai aseteta ihmisiä eriarvoiseen asemaan eri ominaisuuksien kuten ihonvärin, uskonnon, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai terveydentilan vuoksi.

Muita käsitteitä

Antirasismi

Antirasismi on aktiivista ja tietoista toimintaa kaikkia rasismien muotoja vastaan. Tavoitteena on vähentää etnistä syrjintää, syrjivien käytäntöjen vaikutuksia ja kielteisiä ennakkoluuloja. Antirasistisen ajattelun ja toiminnan kautta pyritään tunnistamaan etuoikeuksia ja analysoidaan, kuinka ne ohjaavat omaa toimintaa. Samalla tunnistetaan ja puututaan rasismiin ja puretaan yhteiskunnassa vallitsevia rasismia tuottavia tekoja, käytänteitä ja toimintamalleja.

Esi- ja perusopetuksessa antirasismi voi näkyä siten, että henkilöstö kouluttautuu antirasismista ja perehtyy rasismien eri muotoihin, jotta voi tunnistaa ja purkaa niitä sekä omassa että koko yksikön ajattelussa ja toiminnassa. Antirasismi on jatkuva

oppimisprosessi, johon tarvitaan tietoa, taitoa ja tunnetta. Lisäksi tarvitaan myös aikaa ja mahdollisuuksia ajatella ja toimia toisin.

Ennakkoluuloisuus

Kaikilla ihmisillä lienee ennakkoluuloja eli perusteettomia ennakkokäsityksiä toisesta ihmisestä tai ihmisryhmästä. Ennakkoluulot johtuvat usein tietämättömyydestä: kun emme tunne asiaa, saatamme olettaa ja yleistää. Tämän seurauksena saatamme pitää tiettyjä ihmisiä tai ihmisryhmiä määrätynlaisina.

Inkluusio

Inkluusio tarkoittaa yhdenvertaisuuteen pohjaavaa kasvatusta ja koulutusta, jossa jokaisella oppilaalla on oikeus saada tukea omalle kasvulleen ja kehitymiselleen. Se tarkoittaa kaikkien lasten yhteistä opetusta, joka järjestetään asianmukaisin tukitoimin ja jossa huolehditaan siitä, että esimerkiksi vammaiset oppilaat ovat hyväksytyjä ja arvostettuja yhteisön jäseniä.

Inklusiivisessa toimintakulttuurissa edistetään osallisuutta, yhteenkuuluvuutta, yhdenvertaisuutta, moninaisuuden arvostamista ja tasa-arvoa kaikessa toiminnassa. Inklusiivinen toimintakulttuuri edellyttää opettajien ja henkilöstön ymmärrystä siitä, miten esimerkiksi vammaisuuteen, ihonväriin, sukupuoleen ja sen moninaisuuteen liittyvät asenteet näkyvät heidän omassa toiminnassaan ja koulun toimintatavoissa. Koulussa tulee tunnistaa oppilaitten keskinäisten kohtaamisten eriarvoistavia piirteitä sekä puuttua niihin vastuullisesti, sensitiivisesti ja johdonmukaisesti. Oppilaiden toimintaa tulee tukea inklusiivisesti niin, että jokaisella on mahdollisuus osallistua yhteiseen toimintaan omien taitojensa ja valmiuksiensa mukaan. Jokaisella on siis oikeus kuulua ryhmään ja tulla kohdatuksi tasa-arvoisesti ja yhdenvertaisesti. Inklusiivinen koulu muuttuu vastaamaan oppilaitten tarpeisiin eikä odota oppilaiden muuttuvan kouluun sopiviksi.

Intersektionaalisuus

Tarkastelutapa, jossa otetaan huomioon monien tekijöiden, kuten sukupuolen, iän, ihonvärin, katsomuksen tai yhteiskuntaluokan vaikutus samanaikaisesti. Meissä jokaisessa risteää monenlaisia eroja. Samalla ihmisellä voi olla monia etuoikeuksia esimerkiksi luokan ja ihonvärin vuoksi ja toisaalta hän voi kohdata syrjintää sukupuolen tai vammaisuuden vuoksi.

Moniperusteisessa syrjinnässä syrjintä perustuu useampaan kuin yhteen syrjintäperusteeseen. Risteävä syrjintä on moniperusteista syrjintää, joka perustuu useamman risteävän perusteen tai ominaisuuden/identiteetin yhdistymiseen ja keskinäiseen vuorovaikutukseen. Esimerkiksi maahanmuuttajataustaiset tytöt voivat joutua syrjityiksi sekä sukupuolensa että etnisyytensä perusteella.

Intersukupuolisuus

Tarkoittaa joukkoa erilaisia kehon variaatioita, joissa esimerkiksi kromosomit, sukuelimet tai hormonitoiminta eivät ole yksiselitteisesti nais- tai miestyypilliset. Intersukupuolisuus tekee näkyväksi sen, että biologiankaan perusteella ihmisiä ei voi luokitella vain kahteen sukupuoleen. Intersukupuolisuus voi olla myös sukupuoli-identiteetti. Intersukupuolinen ihminen voi olla sukupuoli-identiteetiltään esimerkiksi nainen, mies tai muunsukupuolinen siinä missä kuka tahansa muukin henkilö.

Katsomus

Katsomus tarkoittaa yksilön tai yhteisön kokonaiskäsitystä todellisuudesta, sen luonteesta ja arvosta, käsityksiä tiedosta ja tietämisen mahdollisuuksista. Katsomuksella tarkoitetaan maailmankatsomuksia ja elämäkatsomuksia, jotka taas sisältävät maailmankuvan, etiikan ja arvot sekä tietoteorian. Katsomus on siis inklusiivinen käsite, joka kattaa alleen niin uskonnolliset, poliittiset kuin ei-uskonnolliset tavat hahmottaa maailmaa.

- [Kieli-, katsomus- ja kulttuuritietoisuus katsomusaineissa \(Opetushallitus 2021\)](#)

Kielitietoinen opetus

Kielitietoinen opetus tukee oppilaita eri oppiaineiden tekstien lukemisessa, niiden ymmärtämisessä ja tulkitsemisessä sekä omassa tuottamisessa. Kielitietoinen opetus kohdistuu oppiaineen kieleen ja sisältöön samaan aikaan, ja siinä keskitytään kullekin oppiaineelle ominaisten tekstien yhteiseen tarkasteluun, tekstien tyypillisten piirteiden löytämiseen ja opiskelun edellyttämien tekstien ohjattuun tuottamiseen sekä oppiainekohtaisen sanavaraston vahvistamiseen.

Kiusaaminen ja väkivalta

Kiusaaminen voi olla esimerkiksi haukkumista, ilkeitä puheita, yksin jättämistä, eristämistä ryhmästä, tönimistä tai lyömistä. Kiusaamisteot vahingoittavat tai loukkaavat toista henkilöä. Kiusatuksi joutunut henkilö ei välttämättä pysty puolustautumaan tai vaikuttamaan saamaansa kohteluun. Kiusaaminen voi olla ryhmässä tapahtuva ilmiö, ja siihen voi liittyä valta-aseman tavoittelua ryhmässä toista henkilöä alistaen.

Maailman terveysjärjestö WHO:n määritelmän mukaan väkivalta on vallan, kontrollin tai fyysisen voiman tahallista käyttöä tai sillä uhkaamista siten, että se kohdistuu toiseen ihmiseen tai ihmisryhmään ja johtaa tai voi johtaa vamman syntymiseen, kehityksen häiriytymiseen, perustarpeiden tyydyttämättä jäämiseen tai kuolemaan.

Jos kiusaaminen ja/tai väkivalta liittyy syrjintäperusteeseen, kyse on häirinnästä. On erittäin tärkeää, että syrjintäperusteeseen liittyvä kiusaaminen tunnistetaan häirinnäksi. Oppilaiden tulee saada tietoa kiusaamisen muodoista ja omista oikeuksistaan häirinnän ja/tai väkivallan kohteeksi joutuessaan.

Kulttuuri

Kulttuuri on opittu elämäntapa, johon kuuluu esimerkiksi taide ja kirjallisuus, ajattelun, käyttäytymisen ja tuntemisen tavat, elintavat, perinteet, vakaumukset, yksilön perusoikeudet sekä arvojärjestelmät.

Maahanmuuttaja

Maahanmuuttaja tai maahan muuttanut on ulkomailla syntynyt henkilö, joka asuu Suomessa ja on saanut oleskeluluvan. Termiä ei tule käyttää henkilöistä, joiden oletetaan olevan maahanmuuttajia nimensä, ulkonäkönsä tai äidinkielenensä perusteella.

- [KEHA-keskus: "Keskeiset kotoutumiseen liittyvät käsitteet"](#)
- [Tarvitaanko uutta tai päivitettyä käsitteistöä, kun puhutaan maahanmuutosta, kotoutumisesta tai kielellisestä ja kulttuurisesta moninaisuudesta? \(Opetushallitus 2019\)](#)

Muunsukupuolisuus

Muunsukupuolinen ihminen voi olla sekä mies että nainen, jotain näiden väliltä tai kokonaan tämän jaon ulkopuolelta. Joskus muunsukupuolisuus-sanaa käytetään yleiskäsitteenä erilaisille ei-binäärisille sukupuoli-identiteeteille.

Normi ja normatiivisuus

Ihmisen elämää ohjaavat myös monet seikat, jotka on määritetty hänestä itsestään riippumatta. Normit ovat yhteiskunnallisia oletuksia ja odotuksia siitä, mikä on yleisesti hyväksyttyä, "normaalial" tai toivottavaa eri tilanteissa. Lisäksi normeilla tarkoitetaan lakeja, asetuksia ja lakia alemman asteisia määräyksiä kuten opetussuunnitelman perusteita. Normatiivisuus kertoo siitä, mitä pidämme normaalina ja tavoiteltavana. Normit auttavat meitä toimimaan tilanteissa, mutta toisinaan normit ovat syrjiviä ja rajoittavat toimintaa. Normiin mukautumisen kautta saa usein etuoikeuksia ja toisaalta taas, jos rikkoo normeja tai ei mahdu niihin, saattaa joutua syrjityksi. Syrjintä ei kuitenkaan ole syrjinnän kohteeksi joutuneen syytä.

Kasvatuksessa ja opetuksessa on tärkeää huomata, että päivittäiset teot, ajatukset ja sanat saattavat perustua syrjiviin normeihin tiedostamatta. Normit ovat usein näkymättömiä ja ne huomataan vasta, kun joku rikkoo niitä. Suomessa vallitseva normi on valkoinen, keskiluokkainen, vammaton ja hetero. Oppilaat ja heidän perheensä, jotka täyttävät nämä normit, saattavat päästä mukaan koulun eri toimintoihin vaivattomammin kuin muut tai saada positiivisempaa huomiota kuin muut.

Rasismi

Rasismi on ajatusmalli, jossa joitakin ihmisryhmiä määritellään alempiarvoiseksi esimerkiksi ihonvärin, kansalaisuuden, kulttuurin, äidinkielen tai uskonnon perusteella. Rasismi kumpuaa valkonormatiivisuudesta (ks. valkonormatiivisuus), joka perustuu rotuoppiin ja käsityksiin valkoisista eurooppalaisista tai muista länsimaalaisista muita ylempinä ja arvokkaampina ihmisinä. Rasismi voi ilmetä vihapuheena, syrjintänä, väkivaltana tai näennäisen neutraaleina käytäntöinä, sanoina ja tekoina, jotka tosiasiallisesti

saattavat loukata ihmisiä ja sulkea heitä ulos eri tilanteista. Rasismia syntyy rodullistamisen kautta. Rasismi läpäisee valkonormatiivisia yhteiskuntia ja yhteisöjä, ja siksi rasismia voi olla vaikeaa tunnistaa.

Vuorovaikutuksessa ilmenevä rasismi on esimerkiksi huutelua ja nimittelyä kadulla tai mikroaggressioita eli esimerkiksi kysymyksiä ja kommentteja, jotka voivat olla tahattomia ja hyväntahtoisiaakin, mutta jotka kuitenkin toiseuttavat ja rodullistavat.

Sisäistetyllä rasismilla tarkoitetaan sitä, että rasismi voi sisäistyä itseinhoksi tai kokemukseksi omasta huonommuudesta, joka voi vaikuttaa negatiivisesti esimerkiksi kasvuun ja oppimiseen. Esi- ja perusopetuksessa sisäistettyä rasismia saattaa syntyä, mikäli valkonormatiivisuutta ja rasismia ei tunnusteta ja pureta pois koulun toiminnasta.

Rasismi voi näyttäytyä myös rakenteissa, kuten työelämässä, koulutuksessa ja kasvatuksessa syrjivinä toimintatapoina ja prosesseina, joissa organisaatiot, yritykset, laitokset ja virastot syrjivät joko välittömästi tai välillisesti tiettyjä ihmisryhmiä. Rakenteellinen rasismi ilmenee toistuvina toiseuttavina ja rodullistavina tekoina ja toimintatapoina, joihin ei useinkaan kiinnitetä huomiota – mikäli ei ole itse niiden kohteena. Syrjintätapauksia ei tulisi aina nähdä pelkästään yksittäisinä tapauksina, vaan on pyrittävä myös tunnistamaan niiden taustalla vaikuttavia laajempia arvoja ja ajatusmalleja, jotka tuottavat rasismia.

Rakenteellista rasismia koulussa voi olla esimerkiksi maahanmuuttotaustaisten oppilaitten ohjaaminen tietyille aloille riippumatta heidän kiinnostuksen kohteistaan ja taidoistaan tai nimeltään vieraskielisen oppilaan sijoittaminen tarpeettomasti S2-oppimäärän opetukseen.

Seksuaalinen suuntautuminen

Seksuaalinen suuntautuminen kertoo siitä, keneen henkilö tuntee vetovoimaa emotionaalisesti ja/tai eroottisesti. Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuteen kuuluvat esimerkiksi homous, lesbous, biseksuaalisuus, panseksuaalisuus, heteroseksuaalisuus, aseksuaalisuus ja aromanttisuus.

Selkokieli

Selkokieli on erityinen kielimuoto, joka on mukautettu sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi. Selkokieltä voi sekä kirjoittaa että puhua.

Stereotypia

Stereotypia viittaa vakioituun mielikuvaan johonkin tiettyyn ryhmään, kuten johonkin etniseen ryhmään kuuluvista ihmisistä. Stereotypia on tyypillisesti liioitellusti yksinkertaistettu mielipide, ennakkoluuloinen asenne tai kritiikitön arvio. Stereotyyppien muodostuminen on osa liiallisen yleistämisen ilmiötä: kaikkien tiettyyn ryhmään kuuluvien oletetaan käyttäytyvän samalla tavoin ja jakavan samat keskeiset piirteet.

Sukupuoli

Sukupuoli on jatkumo, joka koostuu erilaisista geneettisistä, kehityksellisistä, hormonaalisista, fysiologisista, psykologisista, sosiaalisista ja kulttuurisista ominaisuuksista.

Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan henkilön sisäistä tietoa ja ymmärrystä omasta sukupuolestaan. Useimpien ihmisten sukupuoli-identiteetti vastaa heille syntymässä määriteltyä sukupuolta. Sukupuoli-identiteetti on kuitenkin aina yksilöllinen.

Sukupuolen ilmaisu tarkoittaa sukupuolen tuomista esiin pukeutumisella, käytöksellä tai muulla vastaavalla tavalla. Sukupuolen ilmaisu voi olla pukeutumisesta tietylle sukupuolelle tyypillisinä pidettyihin vaatteisiin tai käyttäytymistä tai elehtimistä sellaisilla tavoilla, joita pidetään esimerkiksi naiselle tai miehelle ominaisina.

Sukupuoliristiriita tarkoittaa, että ihmisen tunne omasta sukupuolestaan ei vastaa hänen syntymässä määritettyä, eikä toisten henkilöiden hänessä näkemää sukupuolta.

Sukupuolivähemmistöillä viitataan henkilöihin, jotka eivät koe syntymässä määriteltyä sukupuolta omakseen tai joiden sukupuoli, sen ilmaisu tai kokemus eivät kaikin tai jollain tavoin vastaa normatiivisia käsityksiä sukupuolesta ja jotka itse määrittelevät kuuluvansa johonkin sukupuolivähemmistöön, kuten transsukupuoliset, transvestiitit, muunsukupuoliset tai intersukupuoliset. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat esimerkiksi transsukupuoliset, muunsukupuoliset, transvestiitit, sukupuolettomat ja intersukupuoliset henkilöt. Transsukupuolisen henkilön sukupuoli-identiteetti ei vastaa hänelle syntymässä määritettyä sukupuolta. Muunsukupuolisen henkilön sukupuoli-identiteetti ei ole yksiselitteisesti mies tai nainen. Se voi olla esimerkiksi jokin yhdistelmä näitä kahta tai asettua kokonaan kaksinapaisen sukupuolijaottelun ulkopuolelle. Transvestiiteilla on tarve toisinaan ilmaista pukeutumisellaan tai muilla tavoin eri sukupuolta. Intersukupuolisella henkilöllä sukupuolta määrittelevät fyysiset ominaisuudet eivät ole synnynnäisesti yksiselitteisesti miehen tai naisen. Sukupuoleen ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvät sanat ja ilmiöt menevät joskus arkipuheessa sekaisin keskenään. Sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu eivät kerro seksuaalisesta suuntautumisesta, eikä seksuaalinen suuntautuminen sukupuoli-identiteetistä tai sukupuolen ilmaisusta. Kaikki nämä ovat ihmisen yksilöllisiä ominaisuuksia. Sukupuolistereotypiat ovat pelkistettyjä tai kaavamaisia odotuksia ja oletuksia siitä, millaisia miehet ja naiset yleensä ovat tai miten naisten ja miesten pitäisi käyttäytyä ollakseen ”oikeanlaisia”. Sukupuolistereotypiat ovat pitkälti tiedostamattomia, syvälle kulttuuriin juurtuneita ”itsestäänselvyyksiä”. Stereotypiat ylläpitävät osaltaan eriarvoisuutta.

Sukupuolen moninaisuus

Viittaa siihen, että sukupuoli koostuu yksilöllisistä ja ainutlaatuisista piirteistä, jokaisen sukupuoli on siis moninainen. Ilmaisulla viitataan siihen, että sukupuoli on moninainen

ilmiö, joka ei ole pelkistettävissä vain kahteen, toisilleen vastakkaiseen ja selvästi toisistaan erotettavaan sukupuoleen.

Sukupuolineutraali

Käsite on kasvatuksen ja opetuksen kontekstissa lähtökohtaisesti epäsopeva, koska neutraalius estää näkemästä sukupuolen vaikutusta. Pohdittaessa kieltä ja puhetapoja sukupuolineutraali on kuitenkin tarkoituksenmukainen käsite. Puhetapojen tarkastelu onkin tärkeä osa sukupuolitietoisessa opetuksessa. Sanat ja ilmaisut rakentavat arjen toimintaa ja todellisuutta. Suomen kielessä on paljon sukupuolittuneita ammattinimikkeitä (palamies, tiedemies, esimies), mutta näitä voidaan muuttaa esimerkiksi käyttämällä sanoja palopelastaja, tutkija ja esihenkilö.

Syrjintä

Yhdenvertaisuus on perus- ja ihmisoikeus. Suomen perustuslain mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Välitöntä syrjintää on se, että ihmistä kohdellaan henkilökohtaisen ominaisuuden eli laissa säädetyn syrjintäperusteen perusteella huonommin kuin toista henkilöä kohdellaan, on kohdeltu tai kohdeltaisiin samankaltaisessa tilanteessa.

Välillistä syrjintää on se, kun näennäisesti neutraali sääntö, peruste tai käytäntö saattaa ihmisen muita epäedullisempaan asemaan henkilökohtaisen ominaisuuden perusteella. Välillistä syrjintää on esimerkiksi se, että pyörätuolilla liikkuva oppilas ei pysty käyttämään koulurakennusta tai pihaa kuten muut oppilaat.

Välittömän ja välillisen syrjinnän lisäksi kiellettyä syrjintää on häirintä, kohtuullisten mukautusten epääminen ja ohje tai käsky syrjiä. Sekä syrjivän ohjeen tai käskyn antaja että sen noudattaja syyllistyy siis kiellettyyn syrjintään.

Syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista (esimerkiksi henkilön perheenjäsentä) koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen. Läheissyrjintää on esimerkiksi oppilaan epäsuotuisampi kohtelu huoltajan todellisen tai oletetun henkilökohtaisen ominaisuuden perusteella.

Toiseuttaminen

Prosessi, jossa itseä pidetään neutraalina arvona ja siitä poikkeavia ihmisiä tai ihmisryhmiä negatiivisina. Toinen nähdään normista poikkeavana ja alempiarvoisena esimerkiksi ihonvärin, terveydentilan, sukupuolen, seksuaalisen suuntautumisen, uskonnon tai kielen vuoksi. Toiseuttaminen on eristävää ja poissulkevaa. Se jakaa ihmiset "meihin" ja "heihin". Toiseuttamista on myös toisten erilaisuuden suhteeton korostaminen.

Koulussa toiseuttaminen voi näkyä siinä, että ihmistä tai asioista puhutaan stereotyyppisesti tai eriarvoistavaan sävyyn. Hyvä periaate onkin ajatella, että kaikista ihmisistä – vammaisista, homoista, eri ikäisistä, ruskeista, transsukupuolisista, muslimeista – puhutaan, niin kuin he olisivat huoneessa läsnä.

Transsukupuolisuus

Transsukupuolisen ihmisen sukupuoli-identiteetti ei vastaa hänen syntymässä määriteltyä sukupuoltaan. Esimerkiksi transnaiset on usein syntymässä määritelty pojaksi.

Transsukupuolinen henkilö voi olla nainen, mies tai esimerkiksi muunsukupuolinen.

Turvallisempi tila

Turvallisempi tila on paikka, jossa kaikki osallistujat pyrkivät yhdessä luomaan mahdollisimman kunnioittavan, syrjimättömän ja ajattelun kehittymiseen kannustavan ilmapiirin. Turvallisemmassa tilassa on turvallista myös tehdä virheitä. Turvallisempaa tilaa rikkovaan puheeseen puututaan johdonmukaisesti ja normitietoisesti. Tahalliset tai toistuvat turvallisemman tilan rikkomukset tunnistetaan häirinnäksi tai syrjinnäksi, ja niihin puuttumiseen ja asian jatkoselvittelyyn on olemassa selvät käytännöt.

Uskonnonvapaus

Uskonnonvapaus on perustuslain takaama ja uskonnonvapauslain määrittämä oikeus. Uskonnon ja omantunnon vapauteen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.

Valkonormatiivisuus

Normi, joka kumpuaa käsityksistä valkoisista eurooppalaisista tai muista länsimaalaista muita ylempinä ja arvokkaampina ihmisinä. Valkoisuus toimii usein tiedostamattomana normina, jota vasten vertaamme kaikkea. Se suojaa niitä ihmisiä, jotka kuuluvat sen piiriin, ja antaa heille valta-aseman. Valkoisuus ei liity pelkästään ihonväriin, vaan se on laajempi valtaan liittyvä rakenne. Esimerkiksi saamelaiset, romanit tai venäläiset eivät useinkaan mahdu valkoiseen normiin, vaikka he ihonväritään saattavat olla valkoisia. Se, ketkä kuuluvat valkoisuusnormin piiriin, voi olla hankala määritellä: kenellä on valta määritellä, kuka kuuluu normiin?

Koulussa valkonormatiivisuus voi näkyä siinä, että ihmisten tekoja tai ominaisuuksia selitetään esimerkiksi ihonvärin, uskonnon tai kielen perusteella.

Vammaisuus

Vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen fyysinen, kognitiivinen, psyykinen, sosiaalinen tai aisteihin liittyvä toimintarajoite, joka yhdessä erilaisten esteiden kanssa estää osallistumisen yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Vammaisuus ei määritelmänsä mukaan ole henkilön oma ominaisuus, vaan koostuu niistä esteistä ja rajoitteista, jotka syntyvät suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. Niitä voivat olla esimerkiksi syrjivät asenteet, joustamattomat käytänteet, esteelliset tilat tai saavuttamattomat vuorovaikutuksen kanavat. Ongelmana on yhteiskunnan kyvyttömyys muotoutua esteettömäksi ja kaikille saavutettavaksi ja tuottaa sopivia palveluja kaikenlaisille henkilöille.

Koulussa vammaisuus tulee ottaa huomioon ympäristössä, opetuksessa ja tukitoimissa sekä muussa vuorovaikutuksessa siten että vammaisen oppilas on yhdenvertaisessa asemassa muiden kanssa.

Yhteisöllisyys

Yhteisöllisyys on vuorovaikutuksessa syntyvä yhteenkuuluvuuden tunne. Se on ihmisten läheisyyttä ja jakamista sekä osallisuutta yhteisiin asioihin ja toimintaan. Yhteisöön kuuluminen on yksi ihmisen perustarpeista ja yksilön kehityksen perusta.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan yhdessä tekeminen ja osallisuuden kokemukset vahvistavat yhteisöä. Oppimisessa painottuu myös yhdessä oppiminen ja yhteisön merkitys yksilön kannustamisessa. Vuorovaikutus, yhteistyö ja monipuolinen työskentely ovat yhteisön kaikkien jäsenten oppimista ja hyvinvointia edistäviä tekijöitä. Oppiva yhteisö tunnistaa moninaisuuden myös oppimisessa ja toimii joustavasti erilaisissa tilanteissa. Kiusaamista, väkivaltaa, rasismia tai muuta syrjintää ei hyväksytä ja epäasialliseen käytökseen tulee aina puuttua. Oppijoita ohjataan näkemään kulttuurinen moninaisuus lähtökohtaisesti myönteisenä voimavarana.

Lähteet

Fem-R: Feministinen ja antirasistinen sanasto

Invalidiliitto: Esteettömyys

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 1986/609

Löytty, Olli 2005: Toiseus. Teoksessa: Huttunen, Laura, Löytty, Olli & Rastas, Anna 2005: Suomalainen vieraskirja. Vastapaino

- [Monimuotoiset perheet -verkosto \(2022\): Monimuotoiset perheet koulussa - Opas opetusalan ja opiskeluhuollon ammattilaisille](#)

Oikeusministeriö 2021: Yhdenvertainen Suomi. Valtioneuvoston toimintaohjelma rasismien torjumiseksi ja hyvien väestösuhteiden edistämiseksi. Oikeusministeriön julkaisuja. Mietintöjä ja lausuntoja 2021:34.

- [Seta: Sateenkaari oppilaitoksessa](#)

Seta: Sateenkaarisanasto

Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus: Sukupuolen moninaisuuden sanasto.

Opetushallitus 2015: Tasa-arvotyö on taitolaji

Opetushallitus 2019: Mukana! Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö toisella asteella

Opetushallitus 2020: Tasa-arvosuunnitelmien seuranta 2019 – Perusopetuksen oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu

- [Opetushallitus 2023: Toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu](#)

Tasa-arvovaltuutettu: Häirintä

THL: Tasa-arvosanasto

THL: Vammaisuus

THL: Verkkokoulutus antirasismista ammattilaisille

Yhdenvertaisuuslaki 2014/1325

Yhdenvertaisuusvaltuutettu: Häirintä

Yhdenvertaisuusvaltuutettu: Rasismi

Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2020: Selvitys afrikkalaistaustaisten henkilöiden kokemasta syrjinnästä.